

PAPER DETAILS

TITLE: BİR İSTİKRARLI DEMOKRASİ TEORİSİ

AUTHORS: Harry ECKSTEIN,Ergun ÖZBUDUN

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/632347>

BİR İSTİKRARLI DEMOKRASİ TEORİSİ (*)

Harry ECKSTEIN

Çeviren : Doç. Dr. Ergun ÖZBUDUN

G İ R İ Ş

İnsanlar siyaseti incelemeye başladıklarından beri, siyasal hayatla onun sosyal çevresi arasındaki ilişkileri keşfe çalışmışlardır. Gariptir ki, bu arayış çabasında, sosyal hayatın bir yönü ihmale uğramıştır; gariptir, çünkü bu, sosyal hayatın, hükûmet sistemi düzeyindeki siyasal davranışları en açık şekilde ve en yakından ilgilendiren unsurudur. Bununla, hükûmet sistemi dışındaki sosyal ilişkilerde, ailelerde, okullarda, ekonomik örgütlerde ve benzerlerinde görülen otorite kalıplarına değiniyorum. Elimizde, siyasetle coğrafya, siyasetle ekonomik örgütlenme, siyasetle sosyal tabakalaşma, siyasetle din, siyasetle çocuk terbiyesi, siyasetle rol yapısı, ve siyasetle eğitim arasındaki ilişkilere dair önermeler mevcuttur. Fakat, dolaylı değinmeler dışında, hükûmet düzeyindeki siyasetle, hükûmet-dışı sosyal yapılar içindeki siyaset arasındaki ilişkilere dair genel önermelere sahip değiliz. Ne olursa olsun, bu önemli bir eksiklik teşkil etmektedir; çünkü sosyal hayatın hükûmet sistemini doğrudan doğruya etkileyebilecek bir yönü varsa, bu, mantıken insanların diğer hayat alanlarında, özellikle kişiliklerine şekil veren ve çoğu zaman hayatlarının büyük kısmını vakfettikleri alanlarda edindikleri otorite alışkanlıkları olmak gerekir. Toplumla devlet arasındaki ilişkilere dair halen elimizde mevcut bütün önermelerin, içlerinden bazıları mantıkla veya delillerle desteklenmekte olsa bile, şu veya bu yönden çok yetersiz olduklarını düşünürsek, bu eksikliğin önemi daha da artmaktadır. Şüphesiz ki, şu ana kadar ne bu önermelerden herhangi biri siyasal bilimciler arasında sınırlı bir oydaşma bile sağlayabilecek kadar kesinlikle doğrulanmış, ne de herhangi bir tahlil yolu, siyasal bilim-

(*) A Theory of Stable Democracy, Research Monograph, Number 10, Center of International Studies, Princeton University, 1961.

cileri diğer imkânları araştırmaktan vazgeçirebilecek deracede vaadkâr görünmüştür.

Hükümet otoritesiyle diğer sosyal otorite şekillerini birbirine bağlayacak önermelerin yokluğu, insanı bir başka bakımdan da hayrete düşürüyor. Bir süreden beri, siyasal bilimde kaydedilen birçok gelişmeler, tam tamına bu çeşit önermeler üzerinde buluşur gibi görünmektedir. Bu gelişmelerden biri, siyaset filozoflarının plüralizm adını verdikleri şey, yani siyasal otorite üzerinde devletin ne ahlâkî ne de pratik bir tekele sahip bulunduğu inancıdır. Bir diğeri ise, siyasal bilimin, metodolojik sebeplerden dolayı, devletten daha kapsayıcı bir konuyla uğraşması gerektiği inancıdır; örneğin Catlin'in otuz yıl önce ileri sürdüğüne göre, siyasal bilimin gerçek bir bilim olabilmesi için, konusunun basit, genel, harcı âlem ve sık tekrarlanan bir olgu olması lâzımdır. Bildiğimiz gibi, devlet bu kriterlerden hiçbirine uygun düşmemekte; «kontrol eylemi»nin ise, ne gibi bir çevre içinde vuku bulursa bulsun, bunların hepsine uygun düştüğü iddia olunmaktadır (5, s. 68)*. Bizi aynı yöne götüren diğer bir gelişme de, siyasal bilimcilerin doğrudan doğruya iktidar ve nüfuz ilişkilerine karşı duydukları ilginin artmış olmasıdır. (22, 23). Nihayet, uzun süreden beri (hiç değilse Mill'den bu yana) siyasal bilimciler ve başkaları, kamu hürriyetleri çerçevesi içinde özel despotluk olanaklarıyla, anayasa hukuku çerçevesi içinde de «gayrı resmî» siyasetle ilgilenmekte bulunuyorlar.

Aslında bu eğilimler, hükümet - dışı yapıların siyasetiyle ilgili mahdut bir takım çalışmalara vücut vermemiş değildir (8, s. 1—3); ancak konunun ne derece dalı budaklı olduğu düşünülürse, bu şaşılacak kadar ufak bir rakamdır. Gene aynı eğilimlerin sonucu olarak, Merriam, de Jouvenel, Dahl ve diğer bazı yazarlar (28; 19; 8), siyasal bilimcileri bu konuda daha çok eser vermeye teşvik etmişlerdir. Fakat siyasal bilimciler hükümet - dışı ilişkilerin siyasal yapılar olarak incelenmesini büsbütün ihmal etmiş olmamakla, hele hükümet sistemlerinin işleyişinin ve kaderinin sosyal faktörlere bağlı olabilmesi imkânlarını gözden kaçırmamış bulunmakla beraber, hiç kimse bu iki konuyu sistemli şekilde birbirine bağlamayı ve bazı kamusal otorite olgularını kamusal - olmayan otoriteye ilişkin bir takım olgularla açıklayacak önermeler kurmayı hatırlardan bile geçirmemiş görünmektedir. Bence bu ihmalin tek önemli sebebi şu olsa gerek: Modern devlet anlayışı, kendisini reddedenleri bile o

(*) Atıf numaraları, s. 99 - 100'deki kaynaklara atıfta bulunmaktadır.

derece kuvvetle etkilemiştir ki, kamusal otoriteyle ilgili incelemelerde özel otorite akla getirilmemekte, özel otorite ise ancak devletleri ilgilendirmeyen çalışmalarda hatırlanmaktadır. Ne olursa olsun, bu ikisini birbirine bağlayan önermeler henüz mevcut değildir; şimdiki çalışmamız, bu durumu hiç değilse tâmiire başlamak amacını gütmektedir.

Çalışmamız, taşıdığı başlığa rağmen, olgunlaşmış bir teori değil, sadece bir fikir getirmektedir. Gene de bu fikri, pek işlenmemiş şekilde de olsa, şimdi ortaya atmak bana yararlı görünüyor. Bunun başlıca sebebi, etüdün sonunda ortaya çıkmaktadır: Fikrin tam bir teori iddiasını kazanabilmesi için o kadar çok teorik ve ampirik çalışmalara ihtiyaç vardır ki, bu konuda şimdi söyleyebileceklerimizden daha fazlasını söyleyebilmek için yıllar geçmesi gerekebilir. Umarım ki, bu süre içinde, fikrin şimdiki şekliyle ortaya konulması, başkalarını da konuyu incelemeye teşvik edecek, böylece bunun teorik ve ampirik bakımdan işlenmesi görevi sadece bana düşmeyecektir. Konu, kendisiyle ilgilenebilecek olan herkese fazlasıyla yetecek çalışma alanları açmaktadır.

I. İSTİKRARLI DEMOKRASİNİN NİTELİKLERİ

Bir teorinin daima konusunu tanımlamak suretiyle işe başlaması gerekir. İstikrarlı demokrasi bakımından bu, basit bir iş gibi görünebilir; ancak aslında kavram, ortaya bir iki karışık problem çıkarmaktadır.

Genellikle istikrarlı bir demokrasiden, derin ve sık sistem değişiklikleri geçirmeksizin, büyük bir kalıcı güç ve yaşama yeteneği göstermiş bir demokrasiyi kastederiz. Bu esasa göre, basit ve herkesçe bilinen bir örnek olarak Üçüncü Fransız Cumhuriyeti, muhakkak ki istikrarlı bir demokrasiydi. M. Talleyrand'ın Fransız İhtilâlinde daha uzun süre mevkiini korumuş olması gibi, bu rejim de her halde Fransa'nın bütün diğer anayasal düzenlerinden ve diğer ülkelerdeki anayasal düzenlerin çoğundan daha uzun süre «yaşamıştır.» Oysa bu örnek, bir demokrasinin istikrarlı sayılabilmesi için ne kadar yaşaması gerektiği konusunda anlaşabilirsek bile,¹ istikrarın sadece ömür uzunluğu şeklinde tanımlanmasının niçin ye-

(1) İstikrarı (servet, uzunluk, ağırlık v.b. gibi) ancak nisbi bir anlam taşıyan bir kategori olarak düşünürsek, bu çok önemli bir problem teşkil etmez. Hükûmet sistemleri hiçbir zaman gerçek anlamda istikrarlı veya istikrarsız değildir; sadece temel veya tâli noktalarda, az veya çok istikrarlı olabilirler.

tersiz olduğunu da ortaya koymaktadır. Terim bu anlamda alınacak olursa, bir sistem, yalnız kendi gücü dolayısıyla değil, fakat sırf muhaliflerinin güçsüzlüğü (veya şanssızlığı) yüzünden de istikrarlı olabilir; Üçüncü Cumhuriyette görüldüğü gibi, bir sistemin, karşılaştığı büyük muhalefete ve kıl payı farkla atlattığı birçok tehlikelere rağmen, sırf yıkılmayı bile becerememesi sebebiyle ayakta kalmış olması mümkündür. Ancak şüphesiz ki, böyle zoraki bir yaşamayı, bir anayasal düzenin değişen şartlara kendini intibak ettirebilmesi, siyasal özlemleri gerçekleştirebilmesi ve halkı kendisine kuvvetle bağlaması sonucunda ayakta durması halinden daha farklı şekilde izah etmek gerekir. Bunlardan ilki, ancak özel tarihsel şartlarla (veya «tesadüfler» le) açıklanabilir: Bir MacMahon'un yanlış hesapları, bir Boulanger'nin metresiyle olan zamansız ilişkileri, Komünistlerin Faşistlere yardım etmekle proleterya ihtilâlini çabuklaştırmış olmayacaklarını zamanında farketmeleri gibi. İkincisi ise, tesadüfi şartlara değil, yerleşmiş sosyal ve siyasal koşullara dayanan bir izahı gerektirir; dolayısıyla, siyasal bilim açısından daha ilginç olan, hattâ siyasal bilimin gerçekten ele alabileceği olgu bunlardan ancak ikincisidir. Bu bakımdan, çalışmamızda belirtilen teori, sadece dayanıklılık anlamındaki istikrarla değil, daha karmaşık bir anlamdaki istikrarla meşgul olmaktadır. Dayanıklılık, bunun bir unsuru olmakla beraber, unsurlarından ancak bir tanesidir.

Kavram, daha başka ne gibi anlamlara gelmektedir? Herşeyden önce, kavram, karar almada etkinliği anlatmaktadır; burada «etkin», belli bir değer sistemine göre yapılması doğru olan işlemi değil, ortak siyasal amaçları gerçekleştirmek veya değişen şartlara uyaranmak amacıyla girişilen herhangi bir eylemin kendisini ifade etmektedir. Siyasal düzen, «hareket gücünden yoksun» (immobilistic) olmamalıdır; çünkü böyle bir düzen, arzulanan sonuçları ya hiç sağlayamaz, ya da ancak tesadüfen sağlayabilir. Bir hükümetin görevi, herşeyden önce, hükümet etmektir; yoksa ona hükümet bile denemez. Bu kritere göre Üçüncü Cumhuriyet, bütün kalıcı gücüne rağmen, şüphesiz parlak bir not almamaktadır. Şu da var ki, gerçekten «demokratik» olmayan bir hükümet sistemine istikrarlı demokrasi adı veremeyiz; öyleyse, istikrarlı bir demokrasinin en azından iki şartı yerine getirmesi gerekir. Bir defa, demokratik yapılar, devletin gerçekte demokratik olmayan yapılar tarafından yönetilişini örten bir göstermelikten ibaret olmamalıdır; hükümet kararları, hiç değilse büyük ölçüde, demokratik süreçten doğmalıdır. Bu kritere göre de, Üçüncü Cumhuriyet kötü not almaktadır; çünkü esas itibariyle bu rejim, normal zamanlarda âdeta özerk bir bürok-

rasi («üstte Cumhuriyet, altta İmparatorluk»), buhran zamanlarında da tam yetkiyle donatılmış geçici diktatörler tarafından yönetilmekteydi; gerçekte, daha çok, demokratik siyasetle demokratik olmayan hükümeti birleştiren bir sistemdi. İkinci şart ise, bu sistemlerde seçimlerin, iktidar ve siyaset yarışmasının sonucu hakkında şu veya bu şekilde temel bir karar teşkil etmesidir; zira bu olmadıktan sonra demokrasinin ne anlamı kalır? Bu kriterle de Üçüncü Cumhuriyetin aldığı notlar düşüktür; çünkü bürokrasinin geleneklerine, Laval, Chautemps ve Daladier gibi parlamanter diktatörlerin kaprislerine, ve seçimlerin sonucu ne olursa olsun daima iktidarda kalan ve hükûmetlerin vazgeçilmez unsurunu teşkil eden Radikallerin bitmek bilmez oportünizmine oranla, Üçüncü Cumhuriyet seçimleri pek az şey tayin etmiştir.

Şu halde, demokrasilere uygulandığında «istikrar» deyimi üç şartı ifade etmektedir: Sistemin ilkelerinde devamlılık, karar almada etkinlik, ve gerçeğe uygunluk. Üçüncü Cumhuriyeti yıkılmaktan defalarca kurtaran cinsten büyük bir şans mevcut olmadığı takdirde, bu üç şartın birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunduğunu güvenle kabul edebiliriz. Aslında Üçüncü Cumhuriyet, bu olguyu açıkça göstermeyen tek örnektir; gerçekten de, aynı mahiyette diğer birçok örneklerin bulunması acayip olurdu, çünkü Üçüncü Cumhuriyeti korumuş olan tesadüflerin gerçekleşmesi, istatistikî bakımdan zayıf bir ihtimaldir. Diğer durumlarda ise (örneğin Weimar Cumhuriyeti veya Dördüncü Fransız Cumhuriyeti yahut da Faşizmden önceki İtalya) her üç şartın birbirine bağlılığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Hükûmet sisteminin, özellikle bir buhran karşısında, felce uğraması, çoğu zaman demokrasinin ölümünün bir habercisidir. Böyle bir durum daima, hattâ biçimsel temsili sistemin sona ermesinden önce bile, kendi başlarına buyruk bürokratların veya parlamanter diktatörlerin, yahut da Facta ve Von Papen gibi ikinci derecedeki azınlık liderlerinin yönetiminde bir hükûmete yol açar. Bir demokratik sistem, iktidarı yardımcı kuruluşlara veya bir azınlığa teslim etmek suretiyle şeklen ayakta kalabilse bile, bu durumda ona gerçekten kurtulmuş denilemez; kaldı ki, olaylar, böyle bir rejimin şeklen bile olsa uzun süre yaşamasının muhtemel olmadığını göstermektedir. Her üç şartın, lüzumsuz eksözcükler (örneğin «etkin») kullanılmaksızın, tek bir sıfatla yani *istikrarlı* demokrasi şeklinde iyice ifade edilebilmesi de bundan ileri gelmektedir.

II. İSTIKRARLI DEMOKRASİ PROBLEMİ

Bazı şartların istikrarlı demokrasiyi teşvik ettiği açıktır; o kadar açık ki, hiçbir ciddi teori sadece bunları göstermekle yetinmemektedir. Örneğin, halkça geniş ölçüde desteklenen demokrasilerin istikrarlı olma istidadında bulunduklarını (25, s. 77; 33, s. 361-383) söyleyen bir kimse, şüphesiz pek fazla bir şey söylemiş, hattâ belki de gerçekten bilmek istediğimiz bir şeyi söylemiş sayılmaz. Aynı şekilde, İngiltere'deki gibi iyi bütünleşmiş (integrated) bir parti sisteminin, parçalanmış bir parti sistemine oranla istikrarlı demokrasiyi daha fazla teşvik ettiğini; yahut siyasal hayatta bir itidal ve pragmatizm ikliminin, bir aşırılık ve ideolojik doğma iklimine nazaran istikrarlı demokrasiye daha elverişli olduğunu (14. s. 585 - 589; 33, s. 194 - 210) işitmek de, bize fazla bir şey öğretmez. Gerçekte, istikrarlı demokrasiye ilişkin ve herkesçe bilinen bir şartlar kümesi mevcuttur; bunlar, istikrarlı demokrasi terimiyle âdeta anlamdaş olup, biri olmaksızın diğerini tasavvur etmek güçtür. Bu şartlar kümesi, herşeyden önce, hükümet şekli üzerinde oydaşmayı (consensus), yüksek derecede bir siyasal pragmatizmi, ve belli bir parti sistemi çeşidini içine alır; böyle bir parti sistemi, ya bir iki-parti sistemi, ya da Almanların *Koalitionsfähigkeit* (tam kelime anlamıyla koalisyon yeteneği) dedikleri şeye sahip birçok partilerden meydana gelen bir sistem olabilir. Bu şartlar, istikrarlı demokrasinin varlığını, ancak pek yüzeysel şekilde «açıklamaktadır»; tıpkı, «X, dolu tabancanın namlusunu kendisine çevirip tetiği çekti» sözü, X'in neden intihar ettiğini açıkladığı gibi. Her iki halde de asıl aradığımız açıklama, sadece bir adım ileri götürülmüş olmaktadır. Bizim gerçekten bilmek istediğimiz şey, ne çeşit siyasal parti sistemlerinin veya fikir iklimlerinin istikrarlı demokrasiye elverişli oldukları değildir. Bizim asıl bilmek istediğimiz, niteliği ne olursa olsun, bu gerekli elverişli şartlar kümesinin ne gibi temel şartlardan doğduğudur; çünkü problem ancak bu düzeyde ele alındığı takdirde, cevaplar besbelli gerçeklerin ifadesi olmaktan kurtulabilir.

İstikrarlı demokrasi problemi konusunda daha ileri gidebilmek için, yaşama gücünü haiz (viable) sosyal sistemlerin görevsel ve yapısal ön-şartları üzerinde de uzun boylu durmamız gerekmez; hattâ sosyologların ve genel sistem kuramcılarının tesbit etmiş bulundukları bu şartlar, açıkça, sistemlerin istikrar veya istikrarsızlığını izah amacını gütsen bile (2, s. 225 - 227; 24, s. 149 - 197; 30, s. 167 - 177). Şüphesiz, Weimar Cumhuriyeti, Faşizmden önceki İtalya veya Dördüncü Fransız Cumhuriyeti gibi demokrasilerin çökü-

şünü bu ön-şartlar açısından tartışabiliriz; üstelik, bunları hatırd tutmak, sözü geçen siyasal sistemlerdeki bazı önemli zaaf veya aksaklıkları araştırıp bulmak bakımından da bize muhakkak yardımcı olur. Ancak sistem ön-şartlarından faydalanılmasının, bizi istediğimiz düzeyde bir açıklamaya ulaştıracağı şüphelidir. Bir bakıma bu kategoriler, sözü geçen siyasal sistemlerin, bizim istikrarsız demokrasi tanımımıza gerçekten uygun düştüklerini göstermekten başka işe yaramazlar; örneğin bu sistemlerin, iktidarı, demokratik olmayan yardımcı kuruluşlara terketmek suretiyle, demokratik «düzen» i «sürdürme» yi başaramamış olmaları gibi. Bir bakıma da bizi, ancak, yukarıda belirttiğimiz, málúm truistik teorilere götürürler; örneğin, parti sistemlerinin «bütünleşmemiş» olması veya vatandaşların önemli bir kısmının demokratik devlet normlarına «uymak» ta kusur etmeleri gibi. Nihayet bir bakıma bu kategoriler, bizi, istikrarsızlığın ön-şartları yerine onun birtakım belirtilerine (yani sebeplerinden çok sonuçlarına) sevkederler: Örneğin, Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerin biçimsiz bütçelerinde görüldüğü gibi, seyyal sosyal kaynakların yanlış ekonomik siyasetlerle ihtiyaçlara yeterli şekilde «intibak» ettirilememesi; veya, parlamanter otokratların hemen hemen kontrolsüz şekilde kullandıkları kararname yetkilerinde görüldüğü üzere, temel sorumluluk ve onay mekanizmalarının işleyememesi; yahut, Faşizm -öncesi İtalya'da D'Annunzio'nun işret düşkünlü milliyetçilerince, çapulcu köylü ve işçilerce, ve Mussolini'nin kendi *fascisti*'since girilen azgın zorbalıkların gösterdiği gibi, bir hükümet sisteminin zorlama yeteneğini kaybetmesi. İflâs eden her demokratik rejimde, Parsons, Levy ve Apter gibi yazarlarca ileri sürülen sistem ön-şartlarından bazılarının yerine gelmemiş olduğunu görmekteyiz; demek ki, bu yazarların gerçek anlamda genel kategoriler meydana getirdikleri iddiası çürütülmüş değildir. Fakat gene de bu kategoriler bizi, problemin burada ele aldığımız yönüne götürmemektedir.

Bizim için asıl önemli olan problem, istikrarsız demokrasilerde sistem aksaklıklarının gerçekten vuku bulup bulmadığını araştırmak veya bunların vukuunu istikrarlı demokrasi için elverişli olmadığı besbelli birtakım şartlara bağlamak değildir. Yapmamız gereken şey, istikrarlı demokrasiyi mümkün veya imkânsız kılan daha derin, daha uzak şartları bulmaktır; bu şartlar, istikrarlı demokrasiyi ya doğrudan doğruya, ya da yukarıda tartıştığımız açıkça elverişli veya açıkça elverişsiz şartlara vücut vermek suretiyle etkilerler.

III. OTORİTE KALIPLARININ UYUMU

Otoritenin Evrenselliği :

Bu problemin çözülebilmesi, bir bakıma, hükûmet istikrarı hakkında bir *genel* teori niteliğini de taşıyan bir teoriyi gerektirmektedir. Madem demokrasi özel bir hükûmet sistemi çeşididir, öyleyse bir istikrarlı demokrasi teorisinin iki kısımdan meydana gelmesi mantıkî görünmektedir; bunlardan biri hükûmet istikrarını mümkün kılan genel şartları belirtecek, diğeri ise demokrasilerin istikrarlı olabilmeleri için gerekli özel şartları gösterecektir. Tabiiyle bu özel şartlar, hükûmet istikrarını doğuran daha genel nitelikteki şartların özel halleri olacaktır. Hükûmet sisteminin istikrarı hakkında bir genel teori kurulamayacağı ve bu konuda her hükûmetin «*sui generis*» olduğu belki de doğrudur; ancak araştırmamızın şimdiki safhasında bunu böyle kabul etmek için hiçbir sebep yoktur. Dolayısıyla, teorimizin ilk önermesi, aslında özel niteliği ne olursa olsun, her türlü hükûmet düzeninin istikrar veya istikrarsızlığını ilgilendiren bir önermedir. Bu önerme, bir toplumdaki farklı otorite kalıplarının mahiyeti ve bunlar arasındaki ilişkilerle ilgili bulunmaktadır.

Her toplumda birçok otorite kalıplarına, yani hem otoriteye ilişkin tavırlara, hem de Lasswell'in deyimiyle otorite «uygulamaları» na rastlayabiliriz. «Otorite» terimi en geniş ve alışılmış anlamında, yani sosyal kuruluşlara mensup kişiler arasındaki üstlük ve astlık ilişkilerini, bu kuruluşların bir takım üyelerinin kararlar verdikleri ve diğerlerinin bu kararları bağlayıcı saydıkları ilişkileri anlatacak şekilde kullanıldığı takdirde, bunun böyle olduğunda şüphe yoktur. Böyle basit bir iradeler hiyerarşisi anlamındaki otorite üzerinde devlet, elbette tekele sahip değildir. Gerçi devlet otoritesiyle diğer otorite çeşitlerini birbirinden ayırmak pek âlâ mümkün, hattâ faydalı olabilir; otoriteyi sadece devlete hasredek şekildedeki keyfi bir tanım yapmak da zor değildir. Fakat burada kullanılan anlamıyla otorite, hemen her devamlı sosyal toplulukta şu veya bu şekilde mevcut olan bir niteliktir; çünkü bu gibi topluluklarda hiç değilse fiili birtakım üstlük ve astlık uygulamalarına rastlanmakta, ayrıca toplumun tümünde veya alt-birimlerinde bu uygulamaların nasıl yürütülmesi gerektiğine dair birtakım hâkim görüşler de mevcut bulunmaktadır. Otorite sadece devletin kendisinde değil, fakat aynı zamanda partilerde ve baskı gruplarında, ekonomik örgütlerde, çeşitli derneklerde, okul ve ailelerde, hattâ

arkadaş topluluklarında, müzikal gruplarda, kulüplerde ve benzerlerinde de mevcuttur. Otoriteye, sosyal psikolojinin pek de memnuniyet verici olmayan dilinde «işbirliği yoluyla bağlaşılan» (cooperatively interdependent) (11, s. 129-152) denilen, yani basit ifadesiyle yarışmacı olmayan, her çeşit sosyal ilişkide rastlanabilir. Otoriteyle karşılaşmayacağımızdan aşağı yukarı emin olabileceğimiz tek devamlı sosyal ilişki çeşidi, «yarışma yoluyla bağlaşılan» (competitively interdependent) ilişkiler, örneğin serbest bir ekonomik pazarda veya uluslararası siyaset alanında cereyan eden pazarlık ilişkileridir; bunlarda bile, belli ölçüde bir pazarlığın aynı zamanda otorite ilişkilerinin bir yönü olabileceğini ve belli ölçüde bir otoritenin, pazarlığın alanını ve muhtevasını sınırlayabileceğini kabul etmek gerekir.

Yarışmaya dayanmayan bütün sosyal ilişkilerde otorite kalıplarının varlığını ileri sürmemin sebebi, böyle bir iddianın teorim bakımından mutlak surette zorunlu oluşu değil, sadece bunun açık bir olgu teşkil edişidir. Buradaki teorim bakımından gösterilmesi gereken şey, otoritenin, şekli hükümet yapısı dışındaki bazı sosyal ilişkilerde, özellikle aile veya ekonomik örgütler gibi her toplumda rastlanan ilişkilerde de mevcut olduğundan ibarettir; böyle bir iddiaya ise, otoritenin tanımını değiştirmedikçe itiraz etmeye imkân yoktur.

Uyum (Congruence) Kavramı :

İleri sürmekte olduğum teorinin ilk önermesi, kısaca şu şekilde ifade edilebilir : *Bir hükümet sisteminin otorite kalıpları, o toplumdaki diğer otorite kalıplarıyla uyumluysa, hükümet istikrarlı olma eğilimindedir.* Bu önermedeki en önemli terim, şüphesiz, «uyum» terimidir; özellikle buradaki anlamı pek açık olmadığından, bu terimi tanımlamamız gerekir.

Bir defa, otorite kalıpları özdeş oldukları (yani, burada soyut bir geometrik evreni değil, gerçek hayatı ele aldığımıza göre birbirlerine pek yakından benzedikleri) takdirde, aralarında uyum mevcuttur. Böyle bir uyumun bir örneğini, İngiliz hükümetinin ve İngiliz siyasal partilerinin otorite kalıplarında görmekteyiz; hiç değilse, Beer ve McKenzie'nin İngiliz partileri hakkındaki genellikle benimsenmiş tahlilleri (3; 27), bunun böyle olduğunu ifade etmektedir. Her iki otorite kalıbı da, demokratik, otoriter ve, tâbir caizse, anayasal unsurların, pek benzer ve az rastlanır şekilde karışı-

mından meydana gelmektedir; İngiliz hükûmet sisteminin menşei- nin, ortaçağ anayasacılık hareketlerine ve mutlak monarşi çağına kadar çıkması, siyasal partilerin ise temen her bakımdan çok daha sonraki bir devrenin, vekâlet çağının, mahsulü olmaları, böyle bir uyuma engel olmamıştır; keza İşçi Partisi tüzüğü'nün, bu partiyi gerek Muhafazakâr Partiden gerek İngiliz hükûmet yapısından çok farklı gibi göstermekte olması, sözü geçen uyumu ortadan kaldırmamaktadır.² Vekâlet fikri, hem hükûmet sistemi hem de partiler içerisinde, bunlardan ilkinde Avam kamarası ikincisinde ise Yıllık Kongreler vasıtasıyla, şekillendirilmiş ve kuru bir lâftan ibaret kalmamıştır. Bununla birlikte, her iki halde de liderler fiilen mevkilerini uzun süre muhafaza etmekte ve geniş bir özerkliğe sahip bulunmaktadır; sadece şu farkla ki, Muhafazakâr Liderin özerkliği şekli kurallara, İşçi Liderininki ise «münhasıran» fiilî uygulamaya dayanmaktadır; ayrıca her iki halde liderlerden, hükûmet etmelerinin, yani gerektiğinde üye kütlesinin kanaatine aykırı bile olsa, siyasette kişisel teşebbüslere girişmelerinin *beklenmekte* oluşu vekâlet fikriyle çelişmektedir. Gene her iki halde liderliğin bu özerkliğini, gerek elit gerek küteler tarafından paylaşılan, otoritenin «anayasaya uygun» şekilde kullanılacağı yolundaki bekleyiş sınırlandırmaktadır; yani otorite, yazılı belgelere uygun olarak, bu olmadığı takdirde ise en azından çoğunlukça benimsenmiş ve anlaşıl- mış bir sınırlamalar ve kurallar çerçevesi içinde kullanılacaktır; örneğin, otoritenin daima kollektif bir yapıda meknuz bulunması bu kurallardan biridir; böyle bir yapı, ya İşçi Partisindeki gibi resmi

-
- (2) Otorite kalıplarının, böylece demokratik, otoriter ve anayasal kalıplar şeklinde bir ayrıma tâbi tutulmalarını, en azından, otorite kalıplarının faydalı bir tipolojisine doğru atılmış bir adım telâkki edebiliriz; ancak şüphesiz ki bu ayrım, tek mümkün tipoloji değildir. Burada **demokrasi**, sayı hâkimiyetini anlatmakta, vekâlet fikriyle özdeşleştirilmesi de bundan ileri gelmektedir; diğer bir deyimle demokrasi, karar alma sürecine geniş ölçüde bir katılmayı, rakip siyasal elitler arasında düzenli bir tercihi, ve «kütle» den gelen direktiflerin, belli ölçüde, siyasal «elit»e iletilmesini ifade eder. **Otoriteryanizm**, kütlenin siyasal kararlara sınırlı ölçüde katılmasını, elitin özerkliğinin geniş ve şekli sorumluluğunun dar oluşunu anlatır. **Anayasacılık** ise, elitin, kapsayıcı, açık ve gayri şahsî nitelikte usûl ve esas kurallarından meydana gelen bir çerçeveye bağlı bulunması ve bu kurallar çerçevesinin elitin özerkliğini sınırlayan başlıca unsur olması anlamına gelmektedir. Diyebiliriz ki, demokrasi bağımı bir elitin yönetimini, otoriteryanizm özerk bir elitin yönetimini, anayasacılık da hukukun üstünlüğünü gerektirmektedir; fakat bu, sadece en önemli ayrımları akılda tutmamıza yardım edecek aşırı bir basitleştirmeden ibarettir.

bir tüzükte gösterilir, ya da Muhafazakâr Partide ve hükümet mekanizmasında olduğu gibi gayri resmî bir mahiyet taşır. İngiliz hükûmetiyle partileri arasında, bu gerçekten temel nitelikteki benzerliklerden başka, daha tâli derecede fakat ötekiler kadar dikkate değer daha birçok benzerlikler vardır. Örneğin karar alma sürecinde, gerek Parlâmento gerekse partilerin parlâmento grupları, esas itibariyle, bir danışma ve uyarma rolü oynamaktadırlar; gerek Parlâmentodaki, gerek parti kongrelerindeki görüşmelerde liderler, örneğin daha uzun ve sık konuşmak gibi, bazı geleneksel ayrıcalıklardan yararlanmaktadırlar; gerek hükümet sistemi gerek partiler içinde bürokrasi, halen yaşadığımız güçlü hükümet ve güçlü partiler çağında bile, vazgeçilmez fakat bağımlı ve genellikle arka plânda bir rol oynamaktadır; nihayet şüphesiz ki, hükümet ve parti liderleri arasında tam bir özdeşlik mevcuttur, oysa Weimar partilerinde görüldüğü gibi bir parlâmanter sistemde bunun mutlaka böyle olması şart değildir.

Şu halde, kabine hükümetinin belli başlı ilkeleriyle, bu hükümet sistemine temel teşkil eden başlıca psikolojik tutumlar, büyük İngiliz partilerinde daima karşılıklarını bulmaktadır. Gerçekten, İngiliz tipi kabine hükümetinin, partilerin yapısıyla hükümetin yapısı arasında bir uygunluğu zorunlu kıldığı ileri sürülmüştür ki, bence bu iddia akla yakındır; iktidardaki parti bakımından böyle bir uygunluk mutlaka mevcut olduğu gibi, muhalefette bulunan ve herhalde iktidar özlemi çeken bir parti bakımından da mevcut olması muhtemeldir. Aksi halde kabine hükümetinin bir parti temeli üzerinde işleyebilmesi imkânsızlaşırdı; İşçi Partisinin, nadiren de olsa, kabine sistemi modelinden ayrılıp, şekli tüzüğüne gerçekten inanıyormuşçasına hareket ettiği hallerde birçok İngilizin hissettiği endişe, bundan ileri gelmektedir. Ancak yukarıdaki iddia, İngiliz partilerinin mutlaka İngiliz hükümetininkine benzer bir yapıya sahip olma zorunda bulundukları yolunda anlaşılmamalıdır; burada «zorunlu kılmak», «sebep olmak» anlamına değildir. Söz konusu iddia, sadece, İngiliz hükümet sisteminin iyi işleyebilmesi için, hükümetin ve partilerin yapıları arasında böyle bir uyumun mevcut bulunması gerektiğini ifade etmektedir; yoksa fiiliyatta durumun başka türlü olmasının imkânsız bulunduğunu değil. Nitekim aynı mantığın geçerli olduğu birçok parlâmanter sistemler mevcut bulunduğu halde, bunlardan pek azında aynı uyuma rastlanabilmektedir.

Öyleyse, uyumun en ileri ve en basit şekli, özdeşliktir. Bir benzetme yapmak gerekirse, bu durumda eşbiçimli (isomorphic) oto-

rite kalıplarından bahsedebiliriz. Ancak sosyal olgularda uyum, münhasıran özdeşlik anlamına alınamaz; çünkü bütün otorite kalıplarının birbirlerine yakından benzediği bir toplumu tasavvur etmek bile güçtür. Muhakkak ki, demokrasilerde buna imkân yoktur. Bazı sosyal ilişkiler, ya hiçbir şekilde demokratik yoldan yürütülemez, ya da ancak en ağır fonksiyonel sakıncalara katlanmak şartıyla yürütülebilir. Örneğin, farklı kuşakları bir araya getiren sosyal birimleri, aile ve okulları, ele alalım. Bir bebeğe demokratik şekilde bakılamayacağı gibi, bir çocuk da demokratik şekilde yetiştirilip eğitilemez. Aile ve okullar müsaadekâr olabilirlerse de bu, sadece onların otoritelerini gevşek ve yumuşak şekilde kullandıklarını ifade eder. Keza aile ve okullar, demokratik bir yapıya sahip olduklarını iddia edebilir, hattâ bu iddialarını fiiliyata çıkarabilirler; böyle bir davranış ileri götürüldüğü takdirde, önemli bir olay niteliği alabilir. Ancak aileler ve okullar, sapık ve âciz kişiler yetiştirmek istemiyorlarsa, bu demokrasi taklit ve özentisini fazla ileri götürmek zorundadırlar. Dolayısıyla, her sosyal sistemin en aslı ve vazgeçilmez fonksiyonlarından biri olan sosyalleştirme fonksiyonu, daima demokratik kalıplarla bir dereceye kadar uyumsuzluk halinde bulunmak ve potansiyel olarak bunlara aykırı olmak zorundadır. Aynı şey, yetişkinler arasındaki bazı ilişkiler bakımından da doğru sayılabilir. Ekonomik kuruluşları, kimsenin arzulamadığı bir takım sonuçları göze almadan, gerçekten demokratik şekilde örgütlendirmeye imkân olmadığı açıktır; kesinlikle biliyoruz ki, kapitalist ekonomik örgütler, hattâ bazı kamusal mülkiyet tipleri (örneğin İngiltere'de tüm ekonominin sıhhatı bakımından mutlak surette hayati olan endüstrilerin millileştirilmesinde olduğu gibi), ekonomik ilişkilerin demokratlaştırılmasına karşı koymaktadır. Askerî örgütlerin ve kamusal bürokrasinin durumu ise, daha da açık ve belirgindir. Şirketlerde, kamu kurumlarında veya askerî birliklerde bir dereceye kadar demokrasi taklit ve özentisi mevcut olabilirse de, bunun hayli dar sınırlar içinde kalması gerekir. İnsanların pek çoğunun, ömürlerinin en büyük kısmını geçirdikleri sosyal ilişkiler (aile hayatı, okullar ve ekseri işler), aynı zamanda, demokratik şekilde örgütlendirilmeye en az elverişli olan ilişkilerdir. Dolayısıyla, bir demokraside bütün otorite ilişkilerinin özdeş olmalarını beklemek mâkul olmayacağı gibi, aynı şey diğer hükûmet sistemleri bakımından da farklı yollardan ortaya konulabilir. Tâli teferruatı değil sadece temel kalıpları nazara aldığımızda dahi, bütün karmaşık toplumlarda ve özellikle de-

mokrasilerde otorite kalıplarının tamamen türdeş olamayacaklarını kabul etmek gerekir.

Ancak otorite kalıpları birbirlerine az çok uyuyor ve hükümet sistemiyle, dolaylı şekilde de olsa, çakışıyor ve onu destekliyorsa, bu durumda gene de otorite kalıplarının uyumundan bahsedilebilir. Bunun bir yolu, hükümet sisteminin otorite kalıplarının, diğer sosyal yapılarda da kısmen taklit olunmasıdır. Demokratik (veya başka çeşit) gösterişler, sadece gösteriş amacını bile gütseller, ciddiye alındıkları ve geniş ölçüde uygulandıkları takdirde, hükümet yapısının işleyişi bakımından önemli sonuçlara yol açabilirler. Bundan başka, ekonomik ve askeri örgütler gibi bazı yapılar, kendi karar alma süreçlerinde hükümet sisteminin normlarına uyabilmek için, bazan birtakım fonksiyonel sakıncalara gönül rızasıyla katlanabilirler. Örneğin, kendilerini demokratik gibi göstermeye çalışan ve fiiliyatta da birtakım demokratik uygulamaları yürütebilmek amacıyla muhasebe defteri mantığından bir dereceye kadar ayrılan kapitalist ekonomik örgütler, ekonomik bakımdan en rasyonel uygulamalara şekil ve esas yönünden sıkı sıkıya bağlı kalan benzerlerine oranla, demokratik hükümet sistemine daha uygundurlar denilebilir.

Buna göre, otorite kalıplarının uyumlu sayılabilmesi için, bunların tıpatıp aynı olmasa da bazı ortak yanları bulunması gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak uyumun özdeşlikle bir tutulması aşırı bir şart olacağı gibi, onun sadece hafif bir benzerlikten ibaret sayılması da yeter değildir. Bunlardan ilkinin esas alırsak, otorite kalıplarının gerçekten uyumlu olduğu bir topluma rastlamamız hemen hemen imkânsızdır; ikincisini esas alırsak, otorite kalıplarının uyumsuz olduğu bir topluma rastlayamayacağımız şüphesizdir. Mamafih uyum deyimiyle, otorite kalıpları arasındaki herhangi bir benzerliği kastediyor değilim. Otorite ilişkilerinin hepsinin birbirlerine yakından benzer olmadığı hallerde, sözü geçen terim, bu ilişkiler arasındaki özel bir benzeşme kalıbını ifade eder; *dereceli benzerlikler* (graduated resemblances) adını verebileceğimiz bu kalıp, gerçekleşmesi oldukça güç, fakat imkânsız olmayan bir şart teşkil etmektedir.

Dereceli benzerlikler kavramını anlayabilmek için, toplumun, hükümet sistemine az veya çok uzak birtakım kesimlerden meydana geldiğini düşünmek gerekir. Hükümetler, yetişkin kişilere özgü yapılardır; bu itibarla örneğin aileler, «dikey» bakımdan yani yaş düzeyleri bakımından hükümetlere, okullardan daha uzaktır; okullar da, hükümetlere sırf yetişkinlere özgü yapılardan daha uzak-

tır. Bunun gibi, yetişkinlere özgü yapılar da, içlerinden bazıları hükûmete yakın, diğerleri ise uzak görünecek şekilde, «yatay» bakımdan kesimlere ayrılabilir. Örneğin partiler, genellikle, hükûmete baskı gruplarından daha yakındır; baskı grupları arasında da bazıları, hükûmet ve partilerle çok yakın ilişki halinde olabilir; nihayet, bütün baskı grupları, hükûmete, siyasal olmayan örgütlerden daha yakındır. Gerçi bunlar, pek kaba taslak ayrımlardır; üstelik bazı somut durumlarda açık ayrımlar yapmak zor olabileceği gibi, bir sosyal yapı bütün toplumlarda aynı yeri işgal etmiyebilir. Ancak bunlardan hiçbirini tanıımı geçersiz kılmamaktadır: Sosyal otorite kalıpları, ya birbirlerine pek benzer oldukları, ya da hükûmet kesimine yaklaştıkça hükûmet kalıbına benzeyiş adamakıllı arttığı takdirde, bu kalıplar arasında uyum mevcuttur.³

«Uyum» deyiimiyle ilgili bu açıklamalara dayanarak, teorisinin ilk önermesini şimdi yeniden formülleştirebiliriz: (1) Sosyal otorite kalıpları, hükûmet kabılıyla özdeş oldukları, veya (2) Bunlar, toplumun uygun bir kesimi içinde dereceli bir kalıp teşkil ettikleri, yahut (3) Hükûmet yapısına bitişik kalıplarda yakın bir benzerlik mevcut olup, daha uzak kesimlerde de hükûmet kalıbını taklit amacıyla fonksiyonel bakımdan elverişli kalıplardan hissedilir derecede sapıldığı veya biçimsel uygulamalarda hükûmet kalıbı yaygın şekilde taklit edildiği takdirde, hükûmet sistemi istikrarlı olma eğilimindedir. Şüphe yok ki, ikinci ve üçüncü şartlar, birinci şartın daha hafif ve daha kolay gerçekleşebilir şekilleridir; her üç şart da, hükûmet sisteminin istikrarlı olabilmesi için, özellikle hükûmeti doğrudan doğruya etkileyen toplum kesimlerinde, otorite kalıplarının birbirlerine oldukça benzemeleri gerektiğini ifade eder. Buna göre, üçüncü şart, hükûmet istikrarının asgarî gereği, (ve uyum teriminin asgarî anlamı) olarak kabul edilebilir; ancak muhtemelen, belli bir hükûmet sistemi içinde bundan daha çoğu-

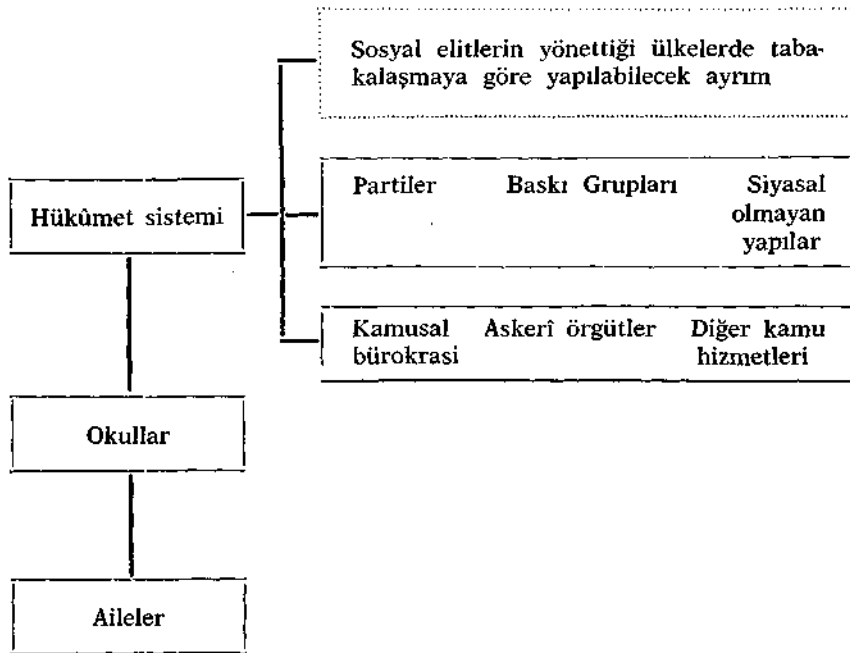
- (3) Bu tanım yeter derecede açık değilse, aşağıdaki örnek (bu, şüphesiz, sadece bir örnektir ibarettir), onu aydınlatmaya yardımcı olabilir. Toplumun şu şekilde bölünmüş olduğunu varsayınız:

$$A^1 - A^2 - A^3 - A^4 - A^5$$

Demokratik kalıbı, d_n ile ifade edelim; böylece d_5 tam demokrasiyi, d_4, d_3, d_2, d_1 ise, bu sıraya göre azalan demokrasiyi gösterebilir. Aynı şekilde, otoriter kalıbı da, a_n ile ifade edelim. Bu duruma göre, (1) ve (2) numaralı toplumlar, uyumlu otorite kalıplarına, (3) numaralı toplum ise, uyumsuz otorite kalıplarına sahiptir:

- (1) $A^1d_5a_1 - A^2d_4a_2 - A^3d_3a_3 - A^4d_2a_4 - A^5d_1a_5$
- (2) $A^1d_5a_1 - A^2d_4a_2 - A^3d_4a_2 - A^4d_3a_3 - A^5d_3a_3$
- (3) $A^1d_5a_1 - A^2d_1a_5 - A^3d_3a_3 - A^4d_5a_3 - A^5d_1a_5$

sisteminin otorite kalıbı, diğer toplum kesimlerindeki otorite kalıplarından uzak kalmışsa (yani aralarında önemli farklar varsa) veya toplumun herhangi iki komşu kesiminin otorite kalıpları arası gerçekleştirebilmek mümkün değildir. Aynı şekilde, hükümet sında çok keskin bir fark mevcutsa, yahut siyasal elitin (siyasete faal şekilde katılan kişiler anlamında) büyük kısmını yetiştiren sosyal tabakalar içinde birkaç tane birbirinden farklı otorite kalıbı varsa, hükümet sistemleri istikrardan yoksun olacak (ve toplumun otorite kalıpları arasında uyum mevcut bulunmayacaktır). Sonuncu durumda, elitin belli bir kesiminin (örneğin belli bir sosyal sınıfın) otorite kalıplarına uygunluk mümkün olabilir; fakat toplumun genel otorite kalıplarına uygunluk, mantıken söz konusu olamaz.

İki Örnek : İngiltere ve Almanya

Yukarıdaki önermeleri daha somutlaştırabilmek için, bunları aydınlatacak iki somut örneğe bir göz atalım: Çağdaş İngiltere ve Weimar Almanyası.

İngiltere'de hükümet sisteminin ve siyasal partilerin otorite kalıplarının birbirlerine ne kadar yakından benzediğini ve bu ben-

zerliğin, kabine hükûmeti süreçlerini etkinleştirmekte yardımcı olduğunu daha önce görmüştük. Aynı şekilde, İngiliz hükûmetiyle İngiliz sosyal hayatının diğer yönleri arasında da, otorite kalıpları bakımından büyük benzerliklere rastlayabiliriz. Gerçi hükûmet kesiminden uzaklaştıkça benzerlikler azalır; ancak bu hiçbir zaman çok kesin ve belirgin şekilde olmaz.

Örneğin, hükûmetin ve baskı gruplarının otorite yapıları arasında hemen göze çarpacak bir benzerlik vardır; başka bir kitabımda belirttiğim gibi, hele şimdiki sosyal hizmet devleti çağında, böyle bir benzerlik, kabine hükûmetinin etkinliği bakımından da gereklidir (12). Hemen hemen sadece siyasal amaçlarla kurulmuş olan gruplarda (yani «durum alma grupları» nda), muhtemelen bu benzerlik azamî haddine ulaşır (31); fakat siyasetle ancak tâli şekilde uğraşan fonksiyonel örgütler, örneğin meslekî ve ekonomik örgütler de, hükûmet yapısını şaşılacak derecede andırırlar. Şu da var ki, bu fonksiyonel örgütler arasında hükûmete en çok benzeyenler, işçi sendikaları, büyük işveren örgütleri, kooperatifler ve benzerleri gibi, hükûmet ve parti işleriyle en yakın ilişki halinde bulunanlardır. Gerçi bir grubun siyasal - olmayan işlere, örneğin ekonomik pazarlıklara girişmesi, onun hükûmet kalıbına olan benzerliğini azaltma eğilimindedir. Ayrıca, siyasal nitelikte olmayan bazı faaliyetler (örneğin meslekî derneklerin faaliyetlerinin aksine, ekonomik faaliyetler), hükûmet kalıbının pek yakından taklidine engel olur. Ancak bütün İngiliz baskı grupları dünyası içinde hükûmet kalıbına benzerlik, fonksiyonel sebeplerden dolayı böyle bir benzerliğin en az beklenebileceği örgütlerde bile, şaşılacak derecede büyüktür.

İngiliz baskı grupları, İngiliz hükûmet sistemi ve partileri hakkında bilgi sahibi olan herkesin derhal hatırlayacağı belli bir ideal - tipik otorite kalıbını yakından, çoğu zaman da pek yakından, izleme eğilimindedirler. Genellikle, bu otorite kalıbının zirvesinde, grubu sembolik olarak temsil eden ve muhtemelen önemli toplantılara başkanlık ederek vakur beyanlarda bulunan, fakat esas itibarile törensel ve onursal bir görev taşıyan, seremonyal bir şahsiyet vardır; ancak, Muhafazakâr Parti liderliğinde de olduğu gibi, ender hallerde seremoniyle «etkinlik» aynı kişide birleşebilir. Bunun altında, genellikle, hiç değilse önemli kararlar bakımından gerçek karar-alma iktidarını kullanan kollektif bir kuruluş niteliğinde bir konsey veya yürütme kurulu mevcuttur; kollektif karar-alma iddialarına rağmen, bu kurul, çoğu zaman kendi başkanının ve birkaç güçlü üyenin hâkimiyeti altındadır. Konseyin altında,

ekseriya, üyelikleri tedahül eden diğer birçok kollektif kuruluşlara (fonksiyonel komisyonlar) rastlanır; konseyin en güçlü üyeleri, bu komisyonlarda da hâkim bir rol oynarlar. Fonksiyonel komisyonlar ve konsey, şeklen, kalabalık bir yıllık toplantıya (adı ister kongre, ister temsili toplantı, ister başka birşey olsun) karşı «sorumlu» sayılır ve her zaman için bu toplantıların nihaî karar-alma yetkisini kullanacağı farz olunur; ancak bunlar, çoğu zaman, sadece liderleri alkışlamak, zaman zaman onları eleştirmek ve pek nadir olarak siyasete ciddi katkılarda bulunmakla yetinen kurullardır; bununla birlikte liderler, kongrenin genel eğiliminden pek fazla sapmamaya ve hiç değilse üye kütlesinin isteklerine cevap verir görünmeye dikkat ederler. Nihayet, örgütün faaliyetlerini yöneten, örgütün bütün işlerinde ve özellikle günlük işlerde son derece önemli bir rol oynayan, başkan ve diğer ileri gelen konsey üyeleriyle yakın ve uysal bir işbirliğinde bulunan, ekseriya istediklerini kabul ettiren, fakat ne zaman geri plânda kalmaları ve ne zaman kendi görüşlerinde ısrar etmemeleri gerektiğini bilen, birçok ücretli ve *full-time* memur, bir sekreter ve yardımcılar mevcuttur. Bu yapının tümüne, İngiltere'deki bütün kamusal otorite çeşitlerinde görülen şu tipik normlar hâkim bulunmaktadır: Karar-alma, hem örgütün üye kütlesinin dileklerine cevap veren, hem de ondan geniş ölçüde özerk bulunan, şu veya bu biçimde bir kollektif liderliğin görevidir; bu kollektif liderlik, grup içerisinde lâ-yikiyle anlaşılmış, fakat genellikle açıkça belirtilmemiş bir çeşit yasaya uygun hareket etmelidir; liderlik, bir dereceye kadar seçim temeline dayanmakla beraber, kuvvetli bir teminata sahip kılınmalı ve çoğu zaman liderler, kendileri istediği müddetçe mevkilerinde bırakılmalıdır.

Kısacası, tipik bir İngiliz baskı grubunda, İngiliz hükûmetinin ve partilerinin ayırıcı özelliğini teşkil eden temel otorite şekilleri karışımının aynını ve daha tâli nitelikteki İngiliz otorite kalıplarının benzerlerini (komisyonlara verilen önemden tutun, törensel başkanlığın taklidine kadar) görmekteyiz. Baskı grubu kalıbıyla hükûmet kalıbı arasındaki bu benzerlik, tamamen teferruata ilişkin noktalara, örneğin yıllık kongrelerdeki görüşme uslûbuna (konuşmaların başkana tevcih edilmesi, diğer konuşmacılardan süslü ve gayri şahsî bir dille bahsedilmesi, çoğu zaman hazır metinden konuşulmaması), önergelerin verilme ve işlem görme usûlüne, veya konuşmacıların sırasının tayini yollarına kadar uzanmaktadır. Hemen her yönüyle bu kalıba, İngiliz Tıp Derneği (British Medical Association) gibi bir meslekî dernekte (12), Öğretmenler Ulusal Birliği (National Union of Teachers) gibi bir sendikada (34),

ve İngiliz Sanayiler Federasyonu (Federation of British Industries) gibi bir işveren örgütünde (13) rastlamaktayız. Adlar, farklı olabilir: B.M.A.'in organları Yıllık Temsilî Toplantı ve Konsey, N.U.T'nin Kongre ve Yönetim Kurulu, F. B. I.'ın da Yıllık Genel Toplantı ile Büyük Konseydir; fakat gerek yapısal şekiller gerek fiili uygulamalar bakımından, öz aynıdır.

Dostluk dernekleri ve kulüplerden ticarî kuruluşlara kadar, yetişkinlere mahsus siyasal-olmayan örgütlerde, örgütün küçüklüğü ve fonksiyonel düşünceler, genellikle, bu biçimlerden ve uygulamalardan önemli sapmalara yol açar; fakat pek çok hallerde bu örgütlerin, hükûmet kalıbını, hiç değise törensel yönü bakımından, geniş ölçüde taklit ettikleri görülebilir. Orta-sınıf İngiltere'sinin yüzeyini benek benek kaplayan bir sürü çayır tenisi kulübü ve sosyal kulüpler gibi küçük mahalle kulüplerinin bile, çoğu zaman, komisyonları ve sekreterleri, istikrarlı oligarşileri ve pek fazla önem taşımayan seçimleri, formaliteleri, ufak tefek tüzük problemleri, ve törensel nitelikte yıllık toplantıları vardır; Pall Mall'in ünlü sosyete kulüpleri ve pek muteber Marylebone Kriket Kulübü gibi daha geniş çaptaki kulüplerde ve dostluk derneklerinde, bu büsbütün doğrudur. Böyle küçük örgütlerde elitlerin otoritelerini devam ettirmeleri ve üyelerin de istedikleri takdirde karar almaya katılmaları daha kolay olabilir; fakat otoritenin ana şekilleri ve gerçek kalıpları, büyük siyasal derneklerdekinden pek farklı değildir.

Ticarî örgütlerde, tipik kalıptan daha büyük sapmalar vuku bulursa da, bu çeşit örgütlerde bile, genellikle, hükûmet kalıplarına uyar görünme çabası mevcuttur (bunun en çok dikkati çeken örneği, gerek yönetim düzeyinde gerek işçiler arasında, komisyonlara verilen büyük yerdir). Bununla birlikte ticarî örgütlerde siyasal örgütlerin otorite kalıplarına olan uygunluk, daha çok, pek önemli görünmeyen davranış kalıplarında gözlemlenmektedir; bunlardan bazıları, örneğin İngiliz şirket müdürlerinin devlet dairelerindeki çalışma saatlerine sâdik kalmak ve, en önemlisi, kendi başlarına süratle karar verecek yerde bitmek bilmez istişarelerde bulunmak eğilimleri, kendilerine hareket noktası olarak ekonomik bakımdan tamamen «rasyonel» bir davranışı alan pek çok Amerikalı iş idaresi uzmanını anlayışsızlık ve şaşkınlığa sevketmiştir. Burada tam bir açıklıkla incelenmesi güç bir konu olmakla beraber, patronlarla işçiler arasındaki ilişkilerin genel tonu da, bizim için ilginçtir. Tipik bir İngiliz patronu, bütün patronlar gibi, otoriter bir şahsiyet olmakla beraber, ekseriya ne mütehakkim

bir müstebid, ne de sert bir angaryacıdır. Çoğu zaman o, İngiliz yüksek sınıflarının İngiliz aşağı sınıfları karşısındaki genel tutumunu yansıtan paternalist bir otoritecidir. İşçileriyle samimi ilişkiler kurmayı aklından geçirmeyeceği gibi, mevkii sebebiyle işçilerine onur kırıcı muamelelerde bulunabileceğini veya iş çevresi dışında kendilerinden özel ayrıcalıklar isteyebileceğini yahut gördüğü fonksiyonla sınırlı olan otoritesini işçilerinin başka hayat alanlarına uzatabileceğini de hatırına getirmez.

Ticari örgütlerin hükûmet kalıbından bir hayli ayrılımları, sadece açık fonksiyonel sebeplerden değil, aynı zamanda şimdi değinmiş olduğumuz bir olgudan ileri gelmektedir: Bu örgütler, yüksek ve aşağı sınıf mensuplarını yakın bir ilişki içine sokmaktadır. Bu durum İngiliz yaşantısının hangi yanında ortaya çıkarsa, oradaki otorite kalıbının otoriter unsurlarının genişlemesi, demokratik unsurların ise zayıflaması eğilimi görülmektedir. Bu, sadece ekonomik patronlarla işçileri arasındaki ilişkiler değil, aynı zamanda evin hizmetkârlarıyla efendileri, erlerle subaylar, ve Yönetici Sınıf üyeleriyle kamusal idarenin diğer sınıfları arasındaki ilişkiler bakımından da doğrudur. Bütün bu ilişkilere güçlü bir ertem duygusu ve anayasal normların koyduğu fonksiyonel sınırlamalar hâkim olmakla beraber, yüksek tabakalara mensup kişiler arasındaki ilişkiler, şaşılacak derecede demokratik veya hiç değilse danışmalı ve arkadaşça olma eğilimindedir; gene burada da, kamusal idarenin bütün yüksek kademelerinde komisyonlara gösterilen rağbete, askeri hizmetlerde kurmay heyetlerine verilen müstesna öneme ve askeri birliklerde, özellikle Muhafız Kıtası gibi elitçi birliklerde, her rütbeden subaylar arasındaki rahat ilişkilere değinebiliriz. Buna karşılık, Yönetici Sınıf üyeleriyle astları, subaylarla erleri, direktörlerle müstahdemleri arasındaki ilişkiler, danışmaya hemen hiç yer vermedikleri gibi, şüphesiz arkadaşça da değildir; bu gibi durumlarda ertem kurallarına ve fonksiyonel sınırlamalara uyulurken, kişiler arasında hayli uzak bir mesafe bırakılmakta ve görevin gerekleri dışındaki amaçlarla yapılacak temaslara pek yer verilmemektedir.

Ancak bütün bunlar, İngiltere'deki gibi açıkça elitçi nitelikte bir hükûmet kalıbına tamamen uygundur. İngiltere'de genellikle, hükûmetin otorite kalıbına en uygun ilişkiler, yüksek sınıf mensupları arasındaki ilişkilere; bu kalıba, aşağı sınıf mensupları arasındaki ilişkilerde daha az, sınıflar-arası ilişkilerde ise en az uyulmaktadır. Diğer bir deyimle, bir sosyal tabaka mensuplarının devlet yönetiminde oynadıkları rol ne kadar önemliyse, bunlar ara-

sındaki ilişkilerin hükümet kalıbına uygun olması eğilimi de o kadar kuvvetlidir; İngiliz sistemi gibi bir sistemde beklenebilecek olan da zaten budur.

Durumun böyle oluşunda, İngiliz okullarının ve aile hayatının hiç değilse kısmî bir rolü vardır. Aşağı tabakalarda aile hayatı, yüksek tabakalardakinden çok daha otoriterdir; bunda, daha az mantık, daha az danışma, daha az nezaket, daha az formalite, daha çok ceza ve daha çok keyfilik mevcuttur. Gerçi aşağı sınıflar içinde bile, bazı Kara Avrupası ailelerinin tehditkâr *pater familias*'larının benzerleri yoktur; ancak Young ve Willmott'un (35) Bethnal Green'de gördükleri matriyarklara veya Lawrence ve Sil-litoe'nun romanları gibi işçi sınıfı romanlarında anlatılan keyfi ve müstebid babalara, yüksek sınıflar arasında tesadüf olunmaz. Okullar bakımından da aynı şey söylenebilir. Orta düzeydeki modern ve teknik okullardan, üniversite hazırlık okullarına (grammar schools) ve özellikle paralı özel okullara (puplic schools) geçildiğinde, atmosfer adamakıllı değişir. Şüphesiz, yüksek düzeylerde bile İngiliz okulları, tıpkı İngiliz hükümeti gibi, oldukça otoriter olma eğilimindedir; hele Amerikan okullarından daha otoriter oldukları muhakkaktır; ancak öğretmenlerle öğrenciler arasındaki ilişkilerde, hayli şekilleştirilmiş bir arkadaşlığa da (örneğin okul oyunlarında) yer verilir ve açıkça belirtilmiş davranış kurallarına sıkı sıkıya uyulur; öğrencilerin kendi aralarındaki davranışları ise, siyasal sistem modeline dikkati çekecek derecede yakından uydurulmuştur. Bunun bir örneğini, Duff Cooper, *Old Men Forget* başlıklı anılarında vermektedir (6). Cooper'in Eton'daki öğrenciliği sırasında, belki bugün bile, tartışmalar Avam Kamarası usûlüne tıpatıp uygun şekilde yürütülmekte, sadece siyasal konular tartışılmamaktaydı. Bu tartışmalarda önergeler verilmekte ve («Kamara» da!) hazır bulunan öğrencilerden biri, tartışmayı yönetmekle görevlendirilmekteydi; «gündem»e geçilmeden önce, tıpkı Avam Kamarasındaki gibi sorular sorulmakta ve öğrenciler birbirlerinden adlarıyla değil, «sayın üyeler» diye bahsetmekteydiler. Yüksek öğretim kurumlarının hepsinde, hükümet kalıplarının bu derece sâdik kopyalarına rastlamayabiliriz; fakat devlet yönetimi stiline etkisini hemen daima farketmek mümkündür; gerçekten, İngiliz siyasetinin kolayca tanınabilir bir uslûba sahip oluşunun tek sebebi, İngiliz politikacılarının daha kısa pantolon giydikleri günlerden itibaren bu uslûp içinde yetiştirilmiş olmalarıdır. Gene belirtelim ki, bu, özel okul veya hazırlık okulu öğrencileri arasındaki ilişkilerin çok demokratik veya eşitlikçi olduğu

anlamına gelmemektedir; İngiliz okullarındaki mümessillik sisteminin eşitlikçi olduğunu ileri sürmek saçmadır. Ama öte yandan İngiliz hükûmet sistemi de pek fazla eşitlikçi değildir. Keza İngiliz öğrencileri, büyüklerinin doğrudan doğruya gözetiminden az rastlanır derecede özgür kılındıkları gibi, geniş bir kendi kendini yönetim imkânına da sahiptirler; ancak bu, kendi aralarında cârî olan ve hayli kesin şekilde tesbit edilmiş bulunan otoriter ilişkilerle değişikliğe uğramış bir kendi kendini yönetimdir.

Böylece İngiliz yaşantısı, sosyal otorite kalıplarının, her bakımdan ve her düzeyde, uyum halinde oluşlarını gösteren bir örnektir. Hükûmet sisteminin otorite kalıplarıyla, partiler ve baskı grupları gibi hükûmete en yakın olan yapıların otorite kalıpları arasında büyük bir benzerlik mevcuttur. Hükûmet sistemiyle, ona en az benzeyen otorite kalıpları arasında ise, hükûmet yapısına hayli benzer otorite yapıları yer almaktadır. İngiliz toplumunun bir kesiminden ötekisine geçerken otorite kalıpları, hiçbir zaman, birdenbire ve büyük ölçüde değişmemekte ve bütün bu kesimlerde hükûmet yapılarının az çok taklit edildiği görülmektedir. Elit yapılarında hükûmet kalıbına benzerlik, elit-dışı yapılardakinden daha büyüktür. Bu durum, teorimizi ispatlamasa bile, onu, bütün modern siyasal sistemlerin belki en istikrarlısı olan İngiltere bakımından desteklemektedir.

Teoriyi öbür uçtan destekliyeabilmek için de, bütün modern hükûmet sistemlerinin en istikrarsızlarından biri olan Weimar Cumhuriyetine göz atabiliriz. İki Dünya Savaşı arasındaki Almanya'nın otorite kalıplarıyla, modern İngiltere'ninkiler arasında ne gibi farklar vardı? Başlıca iki fark. Birincisi, Alman hükûmet kalıbı, çok daha tek-yanlı şekilde demokratikti; hiç değilse, hükûmet sisteminin, bürokrasi, ordu ve yargı organı gibi araçsal eklentilerini bir yana bırakıp, sadece parlâmanter temsili ve karar alma sürecini nazara aldığımız takdirde, bu sonuca varabiliriz. Buna karşılık, partiler ve siyasal menfaat grupları da dahil olmak üzere, sosyal hayat, İngiltere'dekine oranla, aşırı derecede otoriter ve nisbeten az «anayasallaşmış» tı. Toplumla devlet arasında yalnız belli ölçüde bir uyumsuzluk değil, fakat görülmemiş bir çelişme mevcuttu. Dolayısıyla, uyum, teorisine göre Weimar Cumhuriyeti, Üçüncü Cumhuriyet gibi her siyasal düzene nasip olmayacak derecede büyük bir şansa sahip bulunmadıkça, gerçekte olduğundan daha başka türlü olamazdı: Yani kötü, kaba ve kısa ömürlü.

İki Dünya Savaşı arasındaki Almanya'da demokrasi, gerçekte, sadece parlâmanter hükûmet düzeyine münhasır kalmış, fakat

bu düzeyde de gülünç denilecek kadar saf ve mübalağalı şekilde örgütlendirilmişti. Weimar Almanyası, genel oy esasına ve şimdiye kadar bulunabilmiş en saf nisbî temsil sistemlerinden birine göre seçilen bir Reichstag tarafından yönetilmekteydi. Devlet başkanı, halk oyuna dayanan bir başkandı; iki türlü seçimler yoluyla kendisinin, sadece nisbî bir çoğunluk değil, mutlak bir çoğunluk tarafından desteklenmesi de sağlanmaya çalışılmıştı. Gerek halkça seçilen Reichstag, gerek halkça seçilen başkan, bakanları kolayca azledebiliyorlardı; devlet yönetimi, çok uzun ve ayrıntılı bir haklar demeci çerçevesinde yürütülüyordu. Kendi devrinde Weimar anayasası, haklı olarak, bütün demokratik anayasaların en mükemmeli ilân edilmişti.

Bu katıksız demokrasi, otoriter ilişkilerin kapladığı ve otoriteryanizmin sabit fikir haline geldiği bir toplum üzerinde kurulmuştu. Siegfried Kracauer, iki Dünya Savaşı arasındaki Alman filimlerini inceleyen *From Caligari to Hitler* adlı eserinde (21), despotluk, kaba kuvvet ve keyfi irade konularına karşı marazî bir ilginin, gerek gerici gerek devrimci Alman filimlerinde ortak bir özellik olduğunu, bunun en belirgin şekilde *Caligari*, *Waxworks*, *Dr. Mabuse* ve *Mädchen in Uniform* gibi filimlerde görüldüğünü belirtmiştir. Parlâmanter hayat düzeyinde demokratlaştırılmış, fakat bütün diğer hayat kesimlerinde irili ufaklı despotlarla dolu bir toplumda, Almanların büyük veya küçük çapta çıplak kuvvetle bu derece derinden uğraşmalarına pek şaşmamak gerekir. İngiltere'deki karşılıklarına oranla, Alman aile hayatı, Alman okulları ve Alman ticaret firmaları, hep aşırı derecede otoriter nitelikteydiler. Çoğu zaman, Alman ailelerine müstebid kocalar ve babalar, Alman okullarına müstebid öğretmenler, Alman firmalarına da müstebid patronlar hâkimdi. Saygısızlık, kabalık, dar kafalılık, keyfilik, hattâ zora başvurma o kadar yaygındı ki, bunları sırf normal kalıplardan sapmalar olarak görmeye şüphesiz imkân yoktu. Bir bakıma, iki Savaş arasındaki Alman toplumunun tümünde, İngiltere'de sadece elit-dışı tabakalara münhasır kalan otorite kalıplarına rastlanmaktadır; ancak İngiltere'de aşağı sınıflar içinde bile otorite ilişkileri, Weimar Almanyası'ndaki kadar keyfi ve merhametsiz olmadığı gibi, bu derece yaygın şekilde zora başvurulmamaktadır.

Aileler, okullar ve meslekî ilişkiler, hayatın en temel (yani kişiyi en çok meşgul eden ve ondan en çok şey isteyen) kesimleridir ve bunlara ait kalıplar, bütün diğer sosyal ilişkileri zorunlu olarak etkiler. Bunlarla hükûmet sistemi arasında, karma otorite

ilişkileri gösteren birtakım kurumlar (birincil kesimlerin yaygın despotluğuyla, hükûmet sisteminin saf demokrasisi arasında bağ kuran ve böylece insanların, hayatın bir kesimindeki mutlak hâkimiyetle diğer bir kesimindeki mutlak hürriyet arasında bocalamalarına engel olan kurumlar) yer almış olsaydı, bu kalıpların aşırı otoriter nitelikleri, demokratik hükûmet sistemi bakımından belki problem teşkil etmiyebilirdi. Oysa, Weimar Almanya'sında durum, bunun çok farklıydı. İmparatorluk Almanya'sının siyasal partileri, Michels'in oligarşinin demir kanunu için başlıca model olmuşlar ve Weimar döneminde de iç siyasal niteliklerini devam ettirmişlerdi; daha sonraları Hermens, bloke listeli nisbî temsilin mutlaka aşırı merkezîyetçi ve oligarşik parti yapılarına vücut vereceği yolundaki iddiasına başlıca dayanak olarak Alman siyasal partilerini öne sürmüştü. Weimar Almanya'sındaki dernek hayatı, İngiltere ile daha da keskin bir karşıtlık göstermektedir. Büyük menfaat gruplarının parti sistemiyle yakın ilişki içinde (ekonomik, dinsel veya bölgesel nitelikteki her belli başlı menfaat grubunun, kendisine özgü bir partisi mevcuttu) oluşlarından başka, kişiye yalnızlıktan veya birincil sosyal ilişkilerden kurtulma olanağı veren başlıca «dernekler» de, son derece otoriter bir yapıya sahiptiler. Almanya, öyle sessiz sedasız sosyete kulüplerinin, ağırbaşlı briç turnuvalarının, şen meyhane arkadaşlıklarının değil, yarı askerî örgütlerin, sendika militanlarının, birahane fesatçılarının, hırçın spor kulüplerinin (*Turnvereine*) ve disiplin içinde eğlenen müzik topluluklarının (*Gesangvereine*) ülkesiydi. Şüphesiz, bunda bir parça mübalaga yok değildir. Bütün Alman dernekleri fazla otoriter yapıda olmadıkları gibi, Almanya'nın çeşitli bölgeleri arasında bu konuda önemli farklar olduğu düşünülebilir; örneğin, genellikle güney Almanya, kuzey Almanya kadar birteviye otoriter değildir. Ancak karmaşık bir toplum hakkında çizilebilecek basit bir tablonun az çok mübalaga ve aşırılığa kaçması kaçınılmaz olsa bile, ikincil Alman derneklerindeki yaygın otoriteryanizmi gösteren şimdiki tablo, herhalde fazla mübalagalı değildir. Hiç olmazsa şunu söyleyebiliriz ki, Alman dernekleri içinde hayat, demokrasilerin büyük çoğunluğundakinden çok daha otoriter nitelikteydi. Böylece dernekler, hükûmet sistemiyle birincil ve meslekî gruplar arasında bir köprü meydana getirememiş, hattâ bu ikisinin uzlaşmasını engellemişlerdir. *Stahlhelm*, *Freikorps*, veya SA ve SS gibi örgütlerin, plebisitçi hükûmet kalıbına en zıt kuruluşlar oldukları muhakkaktır (4, s. 128 - 149, 165 - 169, 199 - 208).

Aynı görüş, parlâmanter sistemin araçsal eklentileri olan sivil

ve askerî devlet hizmetleri bakımından da doğrudur. Nasıl Michels'in evrensel oligarşi teorisi İmparatorluk devrindeki Alman partilerinden esinlenmişse, şeklen hattâ personelinin büyük kısmıyla Weimar dönemine intikal etmiş bulunan Prusya kamusal idaresi de, «hiyerarşik astlık» ve memurun «kendine özgü sosyal itibarı» üzerinde duran Weber'in ideal bürokrasi tipine başlıca model olmuştur. Diğer modern ülkelerde (örneğin İngiltere'de) bu derece saf olarak görülmeyen bu niteliklere, Alman bürokrasi hakkındaki sayısız eserlerin değindiği bir başkasını da ekleyebiliriz: Mensuplarını, Alman toplumunun daha otoriter unsurları arasından seçmesi ve bütün Weimar dönemi boyunca gerici ve otoriter hareketlere karşı açık bir sempati beslemesi (4, s. 174 - 198). Orduya gelince, onun kalıp ve tutumlarıyla Weimar sistemi arasındaki çatışma o kadar çok belirtilmiştir ki, bu konuda daha fazla bir şey söylemeye lüzum yoktur.

Weimar Cumhuriyeti örneğinde, hükûmet sistemi dışındaki bütün hayat alanlarıyla şiddetle çatışan bir hükûmet görüyoruz. Ancak birçoklarının ileri sürdüğü gibi, Almanların siyasal demokrasiden hoşlanmayan mutlak otoriteciler olduklarını, Almanya'da demokratik hükûmetin kendisine hiçbir şekilde elverişli olmayan bir toplum üzerinde kurulduğunu, böylece ortaya çıkan ilk kabiliyetli ve şanslı otoriter şahsiyetin bütün yapıyı kolayca yıkabildiğini söylemek de pek doğru değildir. Weimar döneminde, hattâ daha önceleri, Almanların devlet yönetimine karşı tutumları bakımından samimi demokratlar olduklarına inanmak için bütün sebepler mevcuttur. İmparatorluk Almanya'sı, genel oyu kabul eden ilk ülkelerden biriydi; dolayısıyla, demokrasiye taraftar liberal, merkez ve sosyalist partilerin Birinci Dünya Savaşından önceki seçimlerde her zaman yüzde 80 - 90 arasında oy almış bulunmaları, oldukça önemli bir olgudur. Üstelik, bu oy dağılışı, 1930'ların talihsiz seçimlerine gelinceye değin, Weimar Cumhuriyetinde de devam etmiştir; tam anlamıyla otoriter Alman stereopine en iyi uyan parti, sağcı Milliyetçiler (DNVP), nadiren yüzde 10'un üzerinde oy almıştır (32, s. 400 - 401). Bu bakımdan, iki Dünya Savaşı arasındaki Almanya'da demokrasinin temelden yoksun olduğunu söylemek, Almanların gerçekten demokratik hükûmeti istemediklerinden çok daha karmaşık bir anlama gelmektedir. Denilebilir ki, Weimar Almanya'sı, büyük çoğunluğun gerçekten istediği bir hükûmet sistemi için bile gerekli temeli sağlayamamış, İmparatorluk Almanya'sı ise, gariptir ki, büyük çoğunluğun istemez görüldüğü bir hükûmet tipine uygun temeli temin etmiştir. Almanlar, otoriterya-

nizmden mutlak surette hoşlansalardı, Birinci Dünya Savaşından sonra herhalde, saf bir demokrasi olmasa bile, çok daha istikrarlı bir hükümet sistemi kurabilirlerdi. Mesele, Almanların böyle tek-yanlı şekilde otoriter oluşlarında değil, siyasal inançlarında ve sosyal uygulamalarında aşırı derecede iki-yanlı (yani uyumsuz) oluş- larındadır (belki de Almanlar daima böyle olmuşlardır) (10, s. 12 - 14). Demokratik hükümete derin ideolojik bağlılık, istikrarlı demokrasi için yeter temel değildir; hattâ bu, uzun vâdede, de- mokrasiye daha kayıtlı bir bağlılıktan daha kötü sonuçlar doğura- bilir.

Weimar'ın otorite kalıplarındaki uyumsuzluklarla ilgili bir nokta daha belirtilmeye değer. Weimar Cumhuriyeti anayasası, görülmemiş derecede demokratik olmakla beraber, bazı otoriter unsurları da ihtiva ediyordu. Yürütme organına, İngiltere'deki gi- bi, sınırsız bir fesih yetkisi verilmişti; Alman demokrasisinin hu- kuka uygun şekilde tahribinde o kadar meşum bir rol oynamış bulunan 48'inci maddeye göre de, başkan, kendi atadığı başbaka- nın işbirliğiyle, çok geniş olağanüstü hal yetkileri kullanabilirdi; bu yetkiler, kamu haklarının hemen tamamının geçici olarak kal- dırılmasını ve sınırsız denilebilecek bir kararnamelerle yönetim yetkisini kapsamaktaydı. Ancak anayasanın bu otoriter unsurla- rı, normal parlâmanter süreçlerin işleyemez hale geldiği belli za- manlar için saklı tutulmuş; İngiltere'dekinin aksine, günlük hü- kûmet işlerinin bir parçası haline getirilmemişlerdi. Bunlar, nor- mal hükümet otoritesi kalıbının bir unsuru niteliğinde değildiler. Gerçekten anayasa, «normal» zamanlardaki (ki, Weimar dönemin- de bu oldukça nâdirdi) mutlak demokrasiyle, buhran zamanların- daki mutlak demokrasizlik arasında başka bir alternatif bırakma- mıştı. Dolayısıyla devlet yönetimi, sadece toplumla değil, fakat bir bakıma kendi kendisiyle de çelişme içinde yürütölmekteydi; Fa- şizm - öncesi İtalyan demokrasisinin son yıllarında ve 1930'larda Fransa'da olduğu gibi, saf parlâmanter demokrasi dönemleriyle, hemen hemen sınırsız yürütme diktatörlüğü dönemleri, hızla bir- birlerinin yerine geçmekteydi.

Teorinin Psikolojik Temeli :

Uyum teorisi, istikrar ve istikrarsızlığın en belirgin örnekle- rine uygun görüldüğü gibi, düzenli bir deneylemeyi gerektirmeyen bir başka önemli noktadan daha kuvvet almaktadır: Bu teori, bizi doğrudan doğruya, ilişki kurduğu değişkenler arasındaki güdüsel

(veya psikolojik) bağlara götürmektedir. Bunun önemi büyüktür. İnsan davranışları hakkındaki bir genelleme, insanların güdüleriyle (saik) ilgili bilgilerimiz yönünden bir anlam taşımıyorsa, bunun pek inandırıcı olamayacağı açıktır. Toplumlarda, hiçbir güdüselsel açıklamayı gerektirmeyen ve temel sebebi ne olursa olsun sadece etkileşme olgusundan doğan, tamamen mekanik nitelikte bazı ilişkiler olabileceği düşünülebilir; fakat yarışmacı bağlaşıma teorilerinin bile, daima, muhtemel insan davranışları hakkındaki belli görüşlerden hareket ettikleri görülmektedir. Ne olursa olsun, sosyal hayatta bazı ilişkilerin *niçin* mevcut olduğu sorusunu sormak, daima, belli bir toplumsal durumda, başka bir duruma yol açacak davranışları yaratan niteliklerin neler olduğunu sormak demektir.

Sosyal değişkenler arasında olumlu bir bağlaşımanın mevcut olduğu bütün durumlarda, sosyal hayatın çeşitli yanları arasındaki bu nevi psikolojik ilişkileri ortaya çıkarmak hiç de kolay iş değildir. Örneğin, demokrasiyle ekonomik gelişme arasındaki bağlaşımayı ele alalım. Bu ikisi arasında bir nevi olumlu ilişki var görünmekle beraber, bunun kesin sebebi nedir? Hemen akla gelebilecek tek bağ, ileri bir ekonomik gelişmenin, yüksek bir ekonomik tatmine yol açması, ve böylece insanları hayat şartlarına ve bu arada hükümet sistemlerine rıza göstermeye sevketmesidir. Ancak bu görüş, ekonomik gelişmenin insanları *niçin* özellikle demokrasiye yakınlaştırdığını açıklamadığı gibi, ekonomik tatminin daima ekonomik bekleyişlerle bağıntılı oluşu (ekonomik büyüme hızı ve ekonomik gelişme düzeyi ne olursa olsun, bunların bekleyişleri doyurmaya yetmemesi mümkündür) gerçeğine de aykırı düşmektedir. Burada söylemek istediğimiz, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında hiçbir bağ bulunmaması değil, sadece bunlar arasındaki güdüselsel bağın, söz konusu korelasyonun kendisinden açıkça anlaşılabilir nitelikte olmaması ve böyle bir bağ gerçekten mevcutsa bile, bunun muhtemelen pek dolaylı mahiyet taşımasıdır.

Oysa, uyum teorisinin güdüselsel temeli, kolayca görülebilecek derecede açıktır. Bu, «uyumsuzluk» deyiimiyle tasvir edilen durumların, diğer iki sosyal bilim kavramıyla anlatılan durumlara yakın bir benzerlik göstermesinden ileri gelmektedir; iyi bir tesadüf eseri olarak bu iki kavram da, hem belli sosyal koşulları, hem de belli psikolojik durumları veya eyleme yönelişleri anlatmaktadır. Bunlar, birbirleriyle yakından ilgili olan anomi (anomie) ve gerginlik (strain) kavramlarıdır.

En saf şekliyle anomi, eylemi düzenleyen normatif düzenin tamamen çöktüğü, kişilerin açık ve emredici davranış rehberlerinden yoksun kalıp, kendilerinden beklenen şeyleri kestiremez hale geldikleri, böylece davranışlarına yön çizerken sadece kendi benliklerine ve kendi «rasyonel» hesaplarına dayanmak zorunda kaldıkları durumlarda ortaya çıkmaktadır (16, s. xı ve son. ; 30, s. 39). Bu anlamda anomi, bir toplumda şiddetli veya hafif, yaygın veya sınırlı olabilir; önemli veya önemsiz, tek tük veya birçok hayat ilişkilerini içine alabilir; toplumun tümünde veya yalnız bir kısım mensuplarında görülebilir. Anomi, her zaman için tedirgin edici bir olgu olmakla beraber, bunun şiddetli şekline tahammül etmek imkânsızlaşır; ancak uygulamada anominin uyandıracığı tepkiler, onun sadece şiddetine değil, aynı zamanda topluma yayılmış derecesine de bağlıdır. Nisbeten hafif şekillerinde anomi, can sıkıcı olmaktan öteye geçmeyen, hattâ belki yapıcı tarafı da bulunan, birtakım kaygılar ve bunların tamamen masumane yollardan giderilmesi şeklinde kendini gösterir. Daha şiddetli şekillerinde ise, birey düzeyinde önemli fonksiyonel düzensizliklere (hattâ intihara), toplum düzeyinde de genel olarak kütle hareketlerine yol açar; bunlar arasında özellikle, dinsel taassup akımlarıyla, kiliyastik (chiliastic) ve aşırı ideolojik nitelikte siyasal akımlara (genellikle, insana bir yön duygusu, iyi kötü bir sosyal düzene mensup olma hissi, ya da sırf günlük hayatın çıkmazlarından kurtulma veya kendini huzur sağlayıcı bir kollektivite içinde eritme olanağı veren hareketler) değinilebilir.

Anomi, birçok şartlardan doğabilir. Bireyler bakımından, yetersiz sosyalleşmenin, toplumun bir tabakasından ötekine hızlı geçişin, bir kültür ortamından bir diğerine yerleştirilmenin, veya bir kimsenin hayat durumundaki herhangi önemli bir değişikliğin sonucu olabilir. Toplumlarda ise, davranış kalıplarında önemli uyarlamaları gerektirecek her türlü sosyal değişimden (özellikle hızlı değişimden), veya geleneksel normlara karşı büyük başarıyla yürütülen bir saldırıdan, yahut da geniş ölçüde bir hareketlilikten (mobility) ileri gelebilir.

Anomiye yol açabilecek olan bütün bu şartlar arasında «gerginlik», muhtemelen bütün karmaşık toplumlarda en sık rastlanılan durumdur. Burada «gerginlik» teknik bir anlamda kullanılmakta olup, yerleşik davranış rehberlerinden büsbütün yoksunluğu veya normların belirsiz oluşunu değil, bekleyişlerin *kendi içlerinde çelişik* olmalarını (yani belli bir eylem kategorisi veya bir kimsenin bütün eylemleri hakkında farklı, hattâ belki de çelişik,

davranış normlarının bir arada bulunuşunu) anlatmaktadır (30, s. 253). İnsanların, birbirinden farklı, fakat eşit derecede meşrulaştırılmış davranış normlarına uyma gereğiyle karşılaşmaları (örneğin bir kimsenin, aynı anda, evrenci normları ihtiva eden birtakım rollerle, özgücü normları ihtiva eden diğer bir takım roller, yahut duygusal tepkilere imkân veren rollerle duygusal tarafsızlığı gerekli kılan roller oynaması) halinde, gerginlikten söz edilebilir; tek bir rolün çelişik normatif taleplerde bulunması halinde ise, gerginliklerin özellikle şiddetli olacağına şüphe yoktur. Kadın vücuduna doktor sıfatıyla yaklaşmasına izin verilen ve kadın vücuduna bir âşık sıfatıyla yaklaşma arzusunda olan bir erkeğin rolleri arasında gerginlik mevcuttur; bu olayda hasta ile âşık aynı kişi oldukları takdirde, gerginlik büsbütün şiddetli olacaktır.

Sosyal kalıplar arasındaki her türlü uyumsuzluk gibi, bir toplumun otorite kalıpları arasındaki uyumsuzluk da, açık bir gerginlik kaynağıdır; böylece, gerginlik, anomiye; anomi ise, herhangi bir hükümet sisteminin istikrarını eninde sonunda çökertebilecek davranışlara yol açar. Bu, apaçık bir gerçek gibi görünüyorsa da, tartışmayı bu noktada bırakmamamız gerekir. İleri derecede farklılaşmış bütün toplumlarda çelişik bekleyişlerin varlığı kaçınılmaz olduğu gibi, belki de bunlar, insan hayatının doğası gereğidir; çünkü insanlar, doğal olarak çok-yönlü yaratıklardır. Duygudan tamamen yoksun bir yaşayışa tahammül edilemeyeceği gibi, sadece duygusal tepkilerden meydana gelen bir yaşayış da düşünülemez; insanın tabiatı aynı kaldıkça, saf ve tam bir evrenciliğe (universalism) ulaşmak imkânsızdır; öte yandan saf ve tam bir özgüçlük (particularism) de, her türlü sosyal hayatta kaosa ve büyük aksaklıklara yol açar. Dolayısıyla, bütünleşmiş ve istikrarlı bir toplumu, bütünleşmemiş ve istikrarsız bir toplumdan ayıran şey, gerginliklerin büsbütün yokluğu değil, fakat ortadan kaldırılmalarına hiçbir zaman imkân olmayan bu gerginliklerin başarılı şekilde hafifletilmesi ve kontrolüdür. Öyleyse gerginliklerin, şiddetli bir anomiye yol açmayacak şekilde «kontrol» u nasıl sağlanacaktır?

Her halde, bunun tek güvenilir yolu, kurumlaşmış roller ayrımı, yani çelişik normatif taleplerde bulunan rollerin, birbirlerine müdahale etmesinin, hattâ birbirleriyle ruhsal bir bağlantı halinde bulunmasının imkân ölçüsünde önlenmesidir. Gerçekten, böyle bir roller ayrımı, ileri bir fonksiyonel farklılaşma düzeyine erişmiş bütün toplumların özelliğidir; bu ayrım, fiziki (örneğin, bir doktorun muayenehanesi, genellikle evinden ayrıdır) veya

«psikolojik» (yani belli rollerin zihnen birbirlerinden tamamen ayrı tutulması suretiyle gerçekleşmiş) olabilir. O halde niçin otorite kalıplarındaki uyumsuzluklar da, ayırım yoluyla aynı şekilde kontrol edilemesin? Örneğin, otoritenin belli bir ortam içinde kuvvetli, başka bir ortam içinde zayıf oluşu, niçin bir önem taşısın?

Bu sorun hakkında söylenecek çok şey var. Herşeyden önce, burada ana çizgileriyle açıklamış olduğumuz teori, otorite kalıpları arasındaki *herhangi* bir aykırılığın felâket doğuracağını değil, sadece belli tipte ve belli derecedeki aykırılıkların yıkıcı sonuçlara yol açacağını ileri sürmektedir. Nihayet uyum kavramının kendisinin bile, birtakım aykırılık çeşitlerini içine aldığını yukarıda belirtmiştim. Bazı aykırı otorite kalıplarına pek âlâ katlanılabileceği, hiç değilse bunların ciddi anomik sonuçlara yol açmaması mümkündür; burada sadece, uyumsuz (incongruent) kalıplara katlanmanın imkânsızlığını ileri sürüyoruz; çünkü tanıma göre bunlar, hem aykırılıkların aşırı derecede sert ve şiddetli olduğu kalıplardır, hem de uyumsuz otorite kalıplarından doğan gerginlikler, toplumun nisbeten uzak kesimlerindeki birbirlerine tamamen aykırı kalıpları bağdaştırmaya yardımcı olabilen «ara» kalıplar vasıtasıyla hafifletilmemektedir. Ne olursa olsun, hiç kimse, bütün gerginliklerin aynı mükemmellikle kontrol edilebileceği iddiasında bulunamaz; gerginlik ne kadar şiddetliyse, bunun başarılı şekilde kontrolü ihtimali o kadar zayıftır.

Şunu da hatırla tutmak gerekir ki, bir gerginliğin «kontrol» edilmesi, onun ortadan kaldırılması anlamına gelmez; gerginlikleri kontrol altına aldığımız zaman, sadece onları katlanılabilecek derecede hafifletmiş veya hafifletmesek bile, kendimizi bunların varlığına uydurmuş oluruz. Buna rağmen gerginlikler devam eder ve kendilerini doğurmuş olan sosyal ilişkileri değiştirebilecek davranışlara daima yol açabilirler. Üstelik, bazı gerginlik çeşitlerinin hafifletilebilmesi veya bunlara katlanması güçtür ve zannımca otorite kalıpları arasındaki gerginlikler bu çeşittendir. Çünkü otorite ilişkilerinin, hemen bütün sosyal ilişkilerde mevcut bulunması ve hemen her sosyal rolün bir unsurunu teşkil etmesi, otorite kalıplarının birbirinden ayrılmasını doğal olarak güçleştirmektedir. Bir adam, oynadığı rol ister baba, ister öğretmen, patron ya da politikacı olsun, hemen daima, otoritenin varlığını gerektiren bir ortam içerisinde; otoritenin kullanılması, hayatın kaçınılmaz yanlarından biridir. Oysa, aynı andan duygulu koca ve duygusal yönden tarafsız meslek adamı rollerini, yahut özgücü baba ve evrenci patron rollerini bir arada oynayan bir kişinin du-

rumu buna benzemez. Bu örneklerde, yalnız yapılar değil, fonksiyonlar da farklıdır. Diğer bir deyimle, farklı fonksiyonları farklı yollardan ifa etmekle, aynı fonksiyonu farklı yollardan ifa etmek arasında çok önemli bir ayrılık vardır; ikinci tipteki çatışmalar, şüphesiz, kişiye diğeriyle karşılaştırılamıyacak derecede ağır bir psikolojik yük yükler. Bir tarafta, kadın hastalarına karşı soğuk ve bilimsel bir tutum, karısına karşı ise sıcak ve bilimsel-olmayan bir tutum takınması gereken bir doktor düşünelim; diğer tarafta da, sadece zengin hastalarını tedavi edip diğerlerine elini sürmemesi, veya dost ve akrabalarına yardımcı olup yabancıları ıstıraplarına terketmesi, yahut yetişkinlerin acısını dindirip çocuklarına dokunmaması gereken bir başka doktor tasavvur edelim. Bu gibi davranışları meşrulaştırmak için baş vurulabilecek acaip değer sistemi ne olursa olsun, ikinci kategorideki durumlarda gerginliğin daha şiddetli olması zorunludur; işte uyumsuz otorite ilişkileri içinde faaliyet göstermek de, birinci durumdan çok, ikincisini andırmaktadır.

Bununla, tek bir kişinin, belli bir ortam içinde yönetici, başka bir ortam içinde ise yönetilen olamayacağını söylemek istemiyorum. Böyle bir durum ikiliği, bazı kimselerin kontrol edemez görüldüğü gerginliklere yol açarsa da, çoğumuzun çoğu zaman içinde bulunduğu durum, bundan başka bir şey değildir. Problem, benzer otorite kalıplarında farklı mevkiler işgal etmek değil, birbirleriyle çatışan otorite kalıpları içerisinde faaliyet göstermektir. Gerçekten, bir kimsenin bir otorite kalıbında ast durumunda oluşu, ona benzer bir otorite kalıbında iyi bir üst olmayı mükemmelen öğretebilir; oysa, temelden farklı otorite kalıpları arasında oradan oraya atılıp durmak, apayrı bir durumdur⁴.

Bununla birlikte, aynı veya benzer rollerin ifasında görülen tamamen aykırı kalıplar bile, çok katı bir kurumlaşma yoluyla birbirlerinden bir dereceye kadar «ayrılabilir.» Bu, zayıf bir ihtimal de olsa, büsbütün imkânsız değildir. İnsanoğlu, gerginlikleri hayatından kovma veya kendisini bunların gerçekte var olmadığı hayaline kaptırma konusunda büyük hüner sahibidir. Siyasal bilimin kendisi bile, böyle hayallerin ne kadar ileri götürülebileceği-

- (4) Şüphesiz, otorite, birçok farklı sosyal ortamlarda rastlanılan tek sosyal ilişki çeşidi olmamakla beraber, bütün sosyal ilişki tipleri, toplumların tümüne veya büyük kısmına yayılmış değildir. Burada şöyle bir hipotez ileri sürebiliriz ki, gerginliklerin rol ayrımı yoluyla kontrolundaki başarı derecesi, bir sosyal ilişkinin çeşitli sosyal ortamlara yayılış derecesiyle ters orantılıdır.

nin göze çarpan bir örneğini vermektedir; bu örnek, otoritenin devlet-dışı topluluklarda değil, sadece devlette bulunan bir nitelik olduğu yolunda ötedenberi benimsenmiş ve hâlâ da ihtimamla korunmakta olan inançtır. Söz konusu inanç, nisbeten yakın zamanlarda ortaya çıkmış olup, özellikle liberal Batı ülkelerinde üstünlük kazanmıştır. Bu üstünlüğü nasıl açıklayabiliriz? Acaba bunun tek sebebi, sırf kendilerine özgü bir konu arayışı içinde bulunan siyasal bilim fakültelerinin gelişmesi midir? Yahut egemenlik teorisinin etkileri veya fonksiyonel bakımdan farklılaşmış ve uzmanlaşmış hükûmet yapılarının tedricî gelişmesi mi buna sebep olmuştur? Yoksa aslında bu inanç, liberal demokratları, devlet-dışı sosyal hayat alanlarında gerçek demokrasinin asla var olamayacağı olgusunu itiraftan kurtaran bir hayal midir? İlk bakışta, otoritenin sadece devlete özgü bir nitelik olduğu düşüncesi o kadar saçma ve mantıksızdır ki, yüksek sağduyu sahibi kişilere bunu benimseten zorlamaların gerçekten çok kuvvetli olması gerekir. Bu da, söz konusu düşüncenin, akademik veya hukukî değil, sadece psikolojik bir fonksiyon yerine getirdiği görüşünü güçlendirmektedir. Yani bu anlayış, insanları, devlet hayatıyla devlet-dışı hayat arasında mevcut rahatsızlık verici aykırılıkları kabullenip, siyasal teorilerinde bunlara yer verme zorunluğundan kurtarmakta ve böylece demokrasi efsanesinin korunmasına yardımcı olmaktadır. Şunu da belirtelim ki, bu konuda farklı bir tutum almış olanların çoğu, klâsik demokrasiye sempati beslemeyen kişilerdir: Laski ve Cole gibi plüralistler; tabiatıyla Marksistler; ve Lasswell ve Michels gibi iktidar kuramcıları.

İnsanların, en ezici gerginlikleri bile, her yol başvurusu ile katlanılır hale getirebilecekleri ve getirme zorunda oldukları şüphe-sizdir. Yalnız bir tek halde, rollerin başarıyla ayrılmasının zayıf bir ihtimal olmakla kalmayıp, hemen hemen imkânsız hale geldiğinden emin olabiliriz. Bu hal, devlet-dışı sosyal ilişkilerin de fazla siyasallaşmış olması, yani hükûmet siyasetiyle yakından ilgili bulunmasıdır. Weimar Cumhuriyeti devrinde toplumsal hayatın özelliklerinden biri, sosyal kuruluşların, aşırı derecede otoriter olduktan başka, hükûmet işleriyle olağanüstü ölçüde ve olağanüstü bir hararetle ilgili bulunmalarıydı; birçok dernekler, hattâ en ufak jimnastik ve koro gruplarının bile bir kısmı, bir çeşit siyasal ideolojiye sahip, hattâ siyasal parti veya hareketlerle bağlantılı görünüyordular. Böyle bir durumda, hükûmet sisteminin kendisini, çevresinden ayrı bir sosyal ortam olarak görmek kabil olmayacağı için, davranış normlarındaki aykırılıkları birbirinden ayrı tut-

mak çok daha güç, daha doğrusu imkânsızdır. Bir demokraside devlet-dışı hayatın belli ölçüde siyasallaşması da, hiçbir zaman kaçınılması mümkün olmayan, hattâ gerekli bir olgudur; aksi halde siyasal yarışma mevcut olabilir miydi? Demokrasinin asgarî şartı olan örgütlenmiş bir parti hayatı, her türlü sosyal üniteyi siyaset alanına çekme eğilimi göstermekte ve hükûmet düzeyindeki politikayı, şu veya bu ölçüde, fakat daima toplumun tümüne yaymaktadır; böylece, gerginliklerin rol ayrımı yoluyla kontrolü olanağı büsbütün azalmaktadır.

Ancak buradaki amacımız, uyumsuz otorite kalıplarından doğan gerginliklerin hiçbir şekilde kontrol edilemeyeceğini veya bunlara tahammül olunamayacağını göstermek değildir. Bizim amacımız, daha çok, karmaşık bir toplumun hayatındaki bir sürü gerginlikler arasında, bu çeşit gerginliklerin kontrolünün, anormal derecede ve belki karşılaştırma kabul etmez şekilde güç olduğunu göstermektir; dolayısıyla insanların, bu gerginlikleri kaynağında hafifletmek, yani genellikle kendi hükûmet kalıplarını değiştirmek suretiyle bunları yenmeğe çalışmaları mantık icabı görünmektedir. Bu görüşümüz kabul edilmese bile, muhakkak ki, uyumlu otorite kalıplarına sahip toplumların sahip olmayanlar karşısında muazzam bir «ekonomik» üstünlük gösterdiklerinden şüphe olunamaz. İngiltere gibi uçta yer alan örneklerde fertler (hattâ elit-dışı tabakalara mensup olanlar), hemen bütün otorite kalıpları bakımından aynı anda sosyalleşirler; uyumsuzluğun büyük olduğu toplumlarda ise, sosyal hayatın çeşitli safhalarına katılabilmek için, insanların mütemadiyen yeniden sosyalleşmeleri gerekir. Öyleyse, otorite kalıplarının uyumu, toplumu en azından büyük bir çabadan kurtarır; fertleri de, kararsızlık ve çelişmeden doğan büyük psikolojik yıpranma ve ıstıraplardan korur. Bu temel ve şüphe götürmez anlamda, uyumlu toplum, uyumsuz toplum karşısında büyük bir üstünlükle yarışa başlar; böyle bir toplumun daha büyük birtakım üstünlüklere de sahip olduğunu kabul etmemiz için birçok sebepler mevcuttur.

Otorite kalıpları arasındaki uyumsuzlukların, demokrasilerde ve belki diğer hükûmet şekillerinde de, ancak kaynakta hafifletilebileceği ve bu çeşit uyumsuzluklara katlanılmasının özellikle güç olduğu doğruysa, bu takdirde, esrarlı gibi görünmekte olan birçok şeyi daha kolay anlamak kabil olacaktır. Tek bir örnek verecek olursak, bu söylediklerimiz, totaliter rejimlerde, pek tâlî hattâ kendi kendisiyle çelişik gibi görünen hedeflere ulaşmak için niye bu derece büyük çabalar gösterildiğini, özellikle aileden

itibaren bütün sosyal ilişkileri ya totaliter imaja uygun olarak yeniden şekillendirmek, ya da bunları tahrip etmek amacıyla niçin çaba harcadığını belki de açıklayabilecek niteliktedir. Sovyet rejiminin, ilk zamanlarında aile ve kiliseye karşı giriştiği saldırılardan söz açan Inkeles, şu soruyu sormaktadır: «Hangi rasyonel hesap, herşeyden önce kendi iktidarlarını koruma amacını güden bir liderler grubunu, sosyal hoşnutsuzluğa ve halkın husumetine yol açacağı besbelli olan böyle bir sapmaya itmiştir» (17, s. 19)? Yazarın kendi çözüm şekli, Sovyet liderlerinin hareketlerinin, ancak tamamen başkalaşmış bir toplum tarzındaki «messianic» hayalleriyle açıklanabileceğidir; oysa uyum teorisi, Sovyet liderlerince burada belirttiğimiz anlamda kavranmış olmayıp sırf sezgiyle hissedilmiş olsa bile, probleme daha da «rasyonel» bir açıklama getirmektedir.

Ancak şimdiki konumuz demokrasidir, totaliteryanizm değil; ve otorite kalıplarındaki iç çelişmelerden doğan gerginliklerin ancak bu çelişmelerin kendilerini hafifletmek suretiyle giderilebileceği önermesinden, demokratik rejimin tahlili bakımından önemli bir sonuç daha çıkarılabilir: Demokratik bir rejimde, otorite kalıpları arasında daima bazı gerginliklerin bulunması zorunludur. Böyle gerginliklerin mevcut olmaması için, toplumun otorite kalıplarının özdeş olmaları gerekir ki, yukarıda gördüğümüz gibi bir demokraside bunu sağlamaya imkân yoktur. Bununla birlikte toplum, demokrasiye uygun düşecek eylem kalıplarının öğrenilebilmesine yeterince fırsat veriyorsa (yani demokratik bir rejimdeki otorite kalıplarının birçoğu hayli demokratlaştırılmışsa), bu gerginliklerin oldukça düşük bir düzeyde tutulabileceği açıktır; hele daha uyumlu kalıplar, hükûmet sistemiyle doğrudan doğruya ilgili olan veya esas itibarile siyasal elit arasındaki etkileşmeleri içine alan kalıplarsa, bu ihtimal büsbütün kuvvetlidir. İkinci bir ihtimal de gerginliklerin, her türlü demokratik rejimde değil, belli bazı karakteristikleri olan demokratik rejimlerde, katlanılması mümkün sınırlar içinde tutulmasıdır; nihayet demokrasinin de birçok çeşidi vardır.

Bu konu, kurmamız gereken ikinci bir teorinin çerçevesi içinde ele alınması daha uygun düşecek bir konudur; bu ikinci teori de, genel olarak hükûmet sistemlerinin istikrarını değil, demokratik rejimin istikrarını sağlayacak özel şartları belirtmektedir.

IV. HÜKÜMET KALIBINDAKİ DENGELİ AYKIRILIKLAR

O halde, istikrarlı olabilmek için demokrasilerin yerine getirmek zorunda oldukları özel şartlar nelerdir? Şüphesiz burada, istikrarlı demokrasiyi teşvik eden şartların upuzun bir listesi verilebilir; ancak incelememizi, teşvik edici olmaktan öteye geçmeyen şartlara değil, vazgeçilmez ve zorunlu şartlara hasredecek olursak, bu sorunu daha kısa şekilde ele alabiliriz. Aslında, istikrarlı demokrasinin en başta gelen özel şartı, otorite kalıplarının uyumu teorisinden çıkarılabilir; özel teorilerin daima genel teorilerden çıkarılabilecek nitelikte olması gerektiğine göre, böyle olması da doğrudur. Eğer hükümet sistemleri, sosyal otorite kalıpları uyumlu olduğu takdirde istikrar gösteriyorsa; eğer birçok sosyal ilişkiler, ciddi fonksiyonel sakıncalara yol açmaksızın, saf bir demokrasi esasına göre örgütlenilemiyorsa; eğer demokratik yapıya karşı koyan bu ilişkilerin bazıları, hükümet sistemine bitişik veya yakın sosyal kesimlerde yer alıyorsa, bütün bunlar bizi şu sonuca götürmektedir: *Siyasal demokrasi, ancak bu demokrasinin bir hayli katışık nitelikte olması, yani hükümetin otorite kalıbının aykırı unsurlar arasında bir dengeye yer vermesi, demokrasinin de bu unsurlardan önemli bir tanesini (fakat sadece bir tanesini) teşkil etmesi halinde, istikrarlı olma eğilimindedir.*

Bu önermeye karşı ileri sürülebilecek çekici fakat haksız bir cevabı önlemek için, şunu hemen belirtmek gerekir ki, istikrarlı hükümetin uyumlu otorite kalıplarını gerektirdiğini savunduğum halde, şimdi istikrarlı demokrasinin herşeye rağmen *uyumsuz* bir otorite kalıbına muhtaç olduğunu iddia ediyor değilim. Uyum kavramı, hükûmetsel ve hükûmet-dışı otorite kalıpları arasındaki ilişkilere dairdir; şimdi açıkladığımız görüş ise, yalnız hükûmet kalıplarını ilgilendirmektedir. Burada sadece, hükûmet kalıbı aşırı yani saf şekilde demokratik olmadığı takdirde, hükûmetsel ve hükûmet-dışı kalıplar arasındaki dayanılmaz gerginliklerden kaçınılabileceğini söylemek istiyorum.

Şu da ileri sürülebilir ki, saf bir demokratik rejimde, asgarî anlamda uyumun bile gerçekleşmesine imkân yoktur. Birincil ve meslekî sosyal hayat ilişkilerinin demokratik örgütlenmeye yatkın olmamalarından başka, derneklerin, partilerin ve baskı gruplarının da bir noktadan sonra demokratlaşmaya karşı koyacaklarını (daha da açık olan sivil ve askerî bürokrasi örnekleri bir yana) tahmin etmek için her türlü sebep mevcuttur. Örneğin partiler, plebisitçi demokrasi lüksünü kolay kolay göze alamayacak

olan yarışmacı örgütlerdir (Michels, onları savaşıcı örgütler olarak adlandırmıştı) (29, s. 46 - 49); baskı grupları da öyledir. Genellikle dernekler, nadiren ileri derecede demokratik niteliktedirler; demokratlaşmaya engel teşkil eden fonksiyonel gerekleri bir yana bıraksak bile, sırf çoğu zaman üyelerin dernek işlerine katılmalarının nisbeten düşük düzeyde oluşu, bu sonuca yol açmaktadır (26). Oligarşinin demir kanunu gerçeklere uygun görünmekle beraber, bu, demokrasinin hiçbir zaman hiçbir şekilde gerçekleşmeyecek bir hayal olduğu anlamına gelmez. Sadece şu kadarı söylenebilir ki, Weimar Almanyası kadar saf şekilde demokratik bir hükümet kalıbıyla, sosyal hayatın *her türü* arasında, hattâ en az otoriter siyasal kültürlerde bile, âşikâr ve belki de giderilmesi imkânsız ayrılıklar bulunması zorunludur. Şüphesiz hükûmetsel demokrasi, uygulamada hiçbir zaman tam anlamıyla saf değildir; fakat Weimar örneğinin gösterdiği gibi, fiilî uygulamalarda o kadar olmasa bile, muhakkak ki otoritenin biçim ve efsanesi bakımından buna çok yaklaşabilir.

İstikrarlı demokrasilerde, türdeş olmayan niteliklerin, hattâ bazan çelişik niteliklerin karışımına bu kadar sık rastlamamız, şüphesiz merak uyandırıcıdır. Açık ve önde gelen bir örnek olarak, bir kere daha İngiltere'yi ele alalım. İngiliz hükûmet sistemi ve İngiliz otorite inançları, yukarıda belirtildiği üzere, hükûmet otoritesini meydana getirebilecek bütün unsurların karışımından hâsıl olmaktadır: Halk hükûmeti, özerk bir elitin hükûmet etmesi, ve kişiler-üstü bir hukuka uygun yönetim; bu unsurlardan hiçbirisi, diğerleri karşısında açık bir üstünlüğe sahip değildir. İngiliz hükûmet sistemi, otoriteyi, sorumluluğu ve duyarlılığı, yani yöneticilerin, yönetilenlerin ve kuralların üstünlüğünü, şaşılacak bir kolaylıkla birleştirmektedir; bu yüzdendir ki, İngiliz sosyal hayatının müsaadekâr veya zorlayıcı, geleneksel veya modern her yönü, İngiliz hükûmet sisteminde kendisine yakın unsurlar bulabilmektedir. Üstelik, İngiliz hükûmet sisteminin ihtiva ettiği aykırılıklar dengesi, sadece bu temel otorite kalıpları karışımından ibaret de değildir. Bunun başka bir örneğine, törensel ve «etkin» kurumların, ciddi faaliyetlerle şatafatlı gösterişlerin benzer bir karışımında rastlıyoruz. Gene bu sistemde, bütünleşmeyle plüralist yarışma arasında bir karışma da şahit oluyoruz. Otorite kabinede toplanmış olmakla beraber, kolektif bir kuruluş olması itibarıyla, kabinenin kendisi de plüralist bir yapıya sahip bulunmakta ve modern koşullar altında tek ve yekvücut bir ünite olmaktan çok, resmî veya gayri resmî, devamlı veya geçici birçok komis-

yonlar ve alt komisyonlar vasıtasıyla çalışmaktadır; normal zamanlarda bu yapı, bütün çok-merkezli yapılar gibi, sabırlı pazarlıklar ve danışmalar yoluyla, yavaş şekilde işler; fakat otoritenin bir merkezde toplanmış olduğu efsanesi, bir başbakanın veya iç kabinenin, gerektiğinde süratle ve özerk şekilde hareket etmesine imkân verir. Keza disiplinli kütle partilerinin monolitik niteliği karşısında, hükûmeti partiler kanalıyla olmaktan çok doğrudan doğruya etkileyen aktif ve nüfuzlu baskı gruplarının meydana getirdiği çok plüralist bir âlem, denge unsuru olmaktadır.

Nihayet, aynı derecede önemli bir nokta da, İngiliz politikacılarının, davranışlarında, dogmatizmle pragmatizm arasında son derece ilginç bir denge kurmalarıdır. Bunlar, ne Weimar politikacılarının çoğunluğu gibi mutlak ideologlar, ne de Faşizm-öncesi İtalya'nın «trasformist» leri gibi tamamen prensipsiz opportünistler olma eğilimindedirler; İngiltere'de parlamenter davranmış, ne istikrarsız iktidar manevralarında, ne de fikirlere uzlaşmaz surette bağlanışta ayırıcı özelliğini bulmaktadır. K. B. Smellie, İngiliz politikacılarının, prensipsiz opportünistler olmamakla beraber, «kolay kolay dogmatik düzeye itilemeyecek» kişiler olduklarını söylemekle, bunların genellikle prensip adamı olduklarını, fakat prensiplerinde gevşek, heyecansız ve mütereddit davrandıklarını belirtmiştir. Benim ifade etmek istediğim şey ise, bu değildir. Burada söz konusu olan, bir yaradılış meselesi değil, dogma ve prensiplerin, hükûmet sisteminin bazı yönleri üzerinde toplanmış, fakat diğer yönlerinden hemen tamamen uzak tutulmuş olmasıdır. Aslında İngilizler, hükûmet sistemlerinin usulî yönlerine karşı büyük bir duygusal bağlılık göstermekte, maddî yönlerine ise duygusal bakımdan gayet zayıf şekilde bağlı bulunmaktadır; yani kurallar karşısında ideolog, siyasetler karşısında pragmatist gibi hareket etmektedirler. Onların gözünde usûller, sadece birer usûl değil, fakat kutsal âyinlerdir. Ne Tory'ler ne de Whig'ler, birbirlerinin siyasetlerini benimsemekte en ufak bir güçlkle karşılaşmadıkları halde, İngiltere'de en önemsiz ve en mâkul herhangi bir usûl reformu, en aşılmaz ve akıl-dışı engellerle karşılaşır görünmektedir. Parlâmento reformu konusunda, gerek Jennings'den Crick'e kadar (18; 7) özel kişilerce, gerek Özel Komisyonlarca öne sürülüp de sonuçsuz kalan yığınla teklif, bu noktayı doğrulayan güçlü bir delildir. Herbert Morrison'un *Government and Parliament*'ı, özellikle Avam Kamarasının karışık, zaman alıcı ve lüzumsuz tekrarlarla dolu mâlî usûlleri konusunda, gayet ilginç birtakım örnekler ihtiva etmektedir. Bu durum,

İngilizlerin niçin gerek Weimar ideologları gerek İtalyan «trasformist» leri nevinden aşırı modellere uymadıklarını izah ettiği gibi, bunların zaman zaman siyaset sorunlarında gerçekten ideolog imişlercesine hareket edişlerinin nedenini de açıklamaktadır. Böyle bir davranış, 1909-1911 Lordlar Kamarası krizinde ve daha yakınlarda da (hükûmet düzeyinde olmamakla beraber) İşçi Partisi içinde nükleer silâhlarla ilgili ihtilâflarda görüldüğü üzere, siyaset problemlerinin usûl kisvesi altında ortaya çıkması halinde kendisini göstermektedir.

Uyum teorisi, böyle dengeli aykırılıkların demokrasinin istikrarı bakımından şart olduğu iddiasının mesnedlerinden sadece bir tanesini teşkil etmektedir. İddianın diğer mesnedleri, belki daha da âşikâr niteliktedir. Demokratik rejim, sırf hükûmet sistemiyle toplumun diğer yönleri arasındaki uyum bakımından değil, daha basit bir sebepten dolayı da, sıhhatli bir otoriteryanizm unsuruna muhtaçtır; bu da, temsili bir hükûmetin, temsil ettiği kadar, hükûmet de etmesi, yani birbirleriyle kolay bağdaşmaz görünen iki değere bağlı kalması zorunluluğudur. Bu noktayı, bir truizm teşkil etmeyecek şekilde ifade etmek ve uyum teorisinin yukarıda özetlenen psikolojik temeline bağlamak mümkündür. Siyasal rollerin tanımlanmasındaki gerginliklerin hükûmet istikrarsızlığı yaratabileceği açık görünüyor; fakat acaba siyasal-olmayan gerginlikler de, hükûmet istikrarını etkileyebilir mi? Şiddetli anominin, hayatın hangi kesiminde belirirse belirsin, hükûmet sistemi bakımından yıkıcı sonuçlara yol açması en azından imkân dahilindedir; bunun tek sebebi de, anominin, insanları genel hayat şartlarına karşı yabancılaştırabilmesi değildir. Otorite kalıpları dışındaki birtakım sosyal ilişkilerde dayanılmaz gerginlikler mevcut olduğu takdirde, bu gerginliklerin hükûmet sistemine ilişkin yollardan kontrolüne çalışılması ihtimali çok kuvvetlidir; insanların, benimsemedikleri ilişkileri, benimsedikleri ilişkiler vasıtasıyla değiştirmeye teşebbüs etmeleri tabii görünmektedir. Ancak bu şartlar altında hükûmet, belli alanlardaki önemli değişimleri siyasal liderlik yoluyla gerçekleştirmekten âciz kahrırsa, kendisi de sosyal hayatın bu dayanılmaz yönleriyle özdeşleştirilecektir. İşte, hükûmet kalıbının, belli ölçüde bir otoriteryanizme, diğer bir deyimle sosyal ilişkileri arzulan hedefler yönünde kontrol edebilme yeteneğine muhtaç bulunmasının sebebi budur. Bu yetenek her zaman için gerekli ve hükûmet fonksiyonunun mahiyetinde saklıdır; ancak toplum, siyasal-olmayan gerginlikleri bertaraf edecek bir araca muhtaçsa, bu gerek bir kat daha kuvvetlenmektedir.

Bu noktayı ve diğerlerini, daha da basit bir psikolojik temele dayandırmak da mümkündür: İnsanlar, tek yönlü yaratıklar değildir; egoları gibi, süperegoları ve libidoları da mevcuttur. Dolayısıyla, Bagehot'un açıkça görmüş olduğu gibi, duyguları beslemeyen, son derece düzenli ve rasyonelleşmiş bir hükûmetin fazla destek bulmaması ve ihmal ettiği içgüdüleri tatmin eden isterik sosyal akımların saldırısına yol açması muhtemeldir. Gene Bagehot'un açıkça görmüş olduğu gibi, belli ve merkezi bir liderlik sağlayamayan, davranış kurallarına herkesçe mâlûm bir kaynak temin edemiyen bir hükûmet sisteminin başarı kazanabilmesi ihtimali de, aynı derecede zayıftır. Süperego, hayali bile olsa böyle belli bir direktif kaynağına muhtaçtır; libido ise, bu kaynağın yoğun duygular uyandıracak nitelikte olmasını gerektirmektedir; bir siyasal sistem de, özellikle buhran zamanlarında, faaliyetlerini kolaylaştırmak bakımından buna ihtiyaç duymaktadır. Bu iki nokta, siyasal bilimin pek eski iki teorisini, yani anayasal monarşilerin parlamanter cumhuriyetlerden daha iyi işlemelerini ve monarşinin artık mevcut olmadığı ülkelerde de başkanlık rejiminin tercihe şâyan görünmesini izah etmektedir.

Burada, insan davranışlarını müteessir edecek ikinci bir «gerginlik» çeşidine, yani insan ruhunun sadece bir tek yönünü doyuracak nitelikteki herhangi bir davranış kalıbına aşırı derecede yer vermekten doğan gerginliğe değinebiliriz. Şüphesiz, Weimar Cumhuriyetindeki siyasal akımların aşırı merasim düşkünlüğünü, Weimar hükûmetinin yavan ve heyecansız gerçekçiliği yüzünden tatminsiz kalan ihtiyaçları doyurmaya mâtuf teşebbüsler olarak görebiliriz; Amerikalıların, özel derneklerin yöneticilerine, azametli unvanlar (Ulu Hükümdar, Büyük Mareşal, Sultan v.b.) verme eğilimlerini de aynı şekilde yorumlayabiliriz. Gerçekten, birinci veya ikinci neviden gerginliğin, insan hayatının tabiatında saklı olduğu, çünkü birinci anlamdaki gerginliği azaltıcı herşeyin, ikinci anlamdaki gerginliği arttırma eğiliminde olacağı iddia edilebilir. Bu durumda, istikrarlı bir hükûmetin, hiçbir zaman gerginliklerden büsbütün arınmış bir hükûmet olmayıp, zıt gerginlikler (yani tutarsız normların varlığından doğan gerginliklerle, lüzumundan fazla tutarlı normlardan doğan gerginlikler) arasında tahammül edilmesi mümkün bir denge kuran bir hükûmet sistemi olduğu açıktır. Bu ise, siyasal bilimin daha da eski bir teorisini, karma hükûmetin en istikrarlı hükûmet şekli olduğu görüşünü, desteklemekte ve ona yeni bir ışık tutmaktadır.

Siyasette pragmatizmle ideoloji arasında bir denge kurma lüzumuna gelince, burada, şimdiki teorimizle ilişkisi yukarıdaki kadar açık olmayan bir izah tarzı bulmamız gerekmektedir. Siyasette fazla pragmatik bir davranış, ya parti ya da parlamento düzeyinde siyasal bütünleşmeyi mümkün kılması bakımından, şüphesiz arzulanacak bir şeydir. Bütün modern toplumlarda pek çok menfaatlerin mevcut oluşu dolayısıyla, gerek iki - parti sistemi gerek istikrarlı bir koalisyon hükûmeti, büyük ölçüde bir uzlaşma yeteneğine ihtiyaç gösterir; uzlaşma ise, siyasal yarışmada duyguların ve dogmaların nisbeten düşük düzeyde olmasını gerektirir. Keza siyasette pragmatik tutumlar, siyasal problemlerin ait oldukları yerlerden ve taşıdıkları önem derecelerinden daha öteye taşmamalarına yardım etmek suretiyle, rasyonel ve eldeki konuya uygun kararlar alınmasını kolaylaştırır. Siyasal ideolojiler, en ufak meseleleri bile çok önemli problemler haline getirme eğilimindedir; böylece büyük davalar bir çözüm yolu bekler dururken, enerji önemsiz meseleler üzerinde israf edilmiş olur; tam tercümesi mümkün olmayan Almanca bir sözcüğün anlatımıyla, ideolojiler, herşeye «dünya ölçüsünde bir önem» kazandırır. Ancak prensiplere fazla bağlılık bir hükûmet sistemini yıkabileceği gibi, prensipten tamamen yoksunluk da aynı sonucu doğurabilir. Spiro'nun (33, s. 189) pek haklı olarak işaret ettiği gibi, tamamen prensipsiz bir siyasal yaklaşım, tutarlı ve uzun vâdeli siyasetlerden yoksunluğa ve bir hükûmeti zıt amaçlar karşısında bırakarak onu yıkıntıya götürebilecek eklektik ve istikrarsız bir siyaset arayışına sevk edebilir. Toplumun ihtiyaç duyduğu hükûmet, prensiple pragmatik uyarlanmayı meczetme zorunda olan «programlı» hükûmettir. Bu görüşe, belki daha da ciddi nitelikte bir nokta eklenebilir. Duygu ve prensipten mutlak surette yoksun bir pragmatik siyaset, ancak, tam opportunizm adı verilebilecek belli bir siyasal davranış çeşidine, yani herhangi bir yüksek amaçtan yoksun manevralara yol açar. Giolitti'nin genel oy hakkını tanımasından önce İtalyan siyasetinin durumu böyleydi ve Mosca ile Pareto'nun eserlerinden anlaşıldığına göre opportunizm, İtalyanların zihinlerinde demokratik kurumları itibardan düşüren en önemli etken olmuştur. Şunu da unutmamak gerekir ki, prensiplere en az bağlı ve her kalıba en kolay uyabilen bir politikacının, sembolleri keyfî amaçlar için en sinik (cynical) ve etkin şekilde kullanması muhtemeldir; Richard Rovere'in McCarthy hakkındaki nefis tahlili, bunun mükemmel bir örneğidir. Tıpkı törenlerin duyguları beslemesi gibi, prensipler de süpergoyu besler; yani «rasyonel» uyarlanmayı gerektirecek kararlar alanını sınırlar ve böylece pragmatik muhakemeyi katlanılması

daha kolay bir yük haline getirir. İşte bu sonuncu anlamda, prensiplere bağlılıkla itidal arasında gereği gibi bir dengenin varlığı, sosyal hayattaki gerginliklerin katlanılabilir bir denge halinde kalmalarını sağlayan bir sürü karşıt ağırlıklardan bir tanesidir.

V. DİN, EKONOMİK GELİŞME, VE KÜTLE TOPLUMU: DİĞER TEORİLER HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Ana çizgileriyle ortaya koymuş bulunduğum teoriyi, burada doğrudan doğruya, yani geniş çapta mukayeseli tahliller yoluyla deneylemeye çalışacak değilim; ancak başta işaret ettiğim gibi, bir teoriyi, doğrulanmış bulunan diğer teorilerin ışığı altında gözden geçirmek suretiyle, dolaylı olarak deneylemek de, bir dereceye kadar mümkündür. Önerdiğimiz teori, bu ikinci gruptaki teorileri içine alabildiği takdirde, şüphesiz kuvvet kazanmış olacaktır. Önerdiğimiz teoriden hareket ederek, değişkenler arasındaki diğer bazı bağlaşımların (correlation) *nedenini* gösterebilirsek, bu, teorimiz için daha da güçlü bir kanıt meydana getirecektir. Nihayet, teorimizin, bu bağlaşımları sadece açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda bunların niçin daha kuvvetli bağlaşımlar olmadıklarını da açıkladığını gösterebilirsek, iddiamız, dolaysız deneyleme yolu dışında elde edebileceği en büyük gücü kazanmış olacaktır.

Teorimizin ışığı altında gözden geçirmek istediğimiz önermeler şunlardır: (1) Halkının çoğunluğu veya önemli bir kısmı Katolik olan ülkeler, istikrarlı demokrasiye vücut vermemektedir. (2) Yüksek düzeyde ekonomik gelişme ile istikrarlı demokrasi arasında olumlu bir bağlaşımla vardır. (3) Bir toplumdaki dernek hayatının gücü ile istikrarlı demokrasi arasında olumlu; «kütle toplumları»yla, yani insanların fazla bireyselleşmiş oldukları veya çok güçlü birincil grup bağlarının mevcut bulunduğu toplumlarla, istikrarlı demokrasi arasında ise olumsuz bir bağlaşımla vardır. Birinci önerme, birçok kaynaklarda ileri sürülmüş olmakla beraber, en güçlü ve kesin ifadesini bazı Fransız yazarlarında, örneğin André Gide (15, s. 122) ve Raymond Aron'da bulmuştur. İkincisinin en güçlü savunmasını Lipset yapmıştır (25, bölüm 2). Üçüncüsü ise, Kornhauser'in *The Politics of Mass Society*'sinden (20) doğmaktadır.

Güçlü kanıtlarla desteklenen bu üç önerme, şüphesiz, istikrarlı demokrasinin temel şartlarıyla ilgili mevcut önermelerin en iyileridir. Daha da kuvvetle doğrulanabilecek bazı önermeler (örne-

ğin, istikrarlı demokrasiyi, bütünleşmiş parti sistemlerine ya da yüksek derecede bir siyasal oydaşmaya bağlayan önermeler) mevcut olmakla beraber, bunlar, konuya çok daha yüzeysel (veya hiç değilse farklı) bir açıdan bakmaktadır. Ancak, ne kadar inandırıcı olursa olsun, her üç önerme de, ciddi bir deneylemeden geçirildiğinde bazı açık noktalar bırakmaktadır. Bu, çeşitli şekillerde açıklanabilir. Bir ihtimal, teorilerin açıklamaya çalıştığı olgunun «çok-nedenli» (multicausal) olması ve teorileri tamamen doyurucu kılabilmek için, önermelerin her birinde bazı ek faktörlere baş vurulması lüzumudur. Diğer bir ihtimal, bağlaşılmadaki aksaklıkların, bazı hallerde arızî şartların işe karışmasından doğmasıdır; örneğin, yukarıda belirttiğim gibi, Üçüncü Fransız Cumhuriyetinin uzun ömürlü oluşuna yol açan şartlar. Üçüncü bir ihtimal de, önermelerde belirtilen şartların, demokrasilerin istikrar veya istikrarsızlığıyla doğrudan doğruya ilgili olmayıp, bunlara başka bir şart vasıtasıyla bağlı bulunmasıdır; önermelerdeki şartlar, ya bu sonuncu şartın ortaya çıkmasına yardımcı olur veya çoğu zaman onun dış belirtilerini teşkil ederler. Bence, bu üç ihtimalden sonuncusu doğrudur; yani din, ekonomik gelişme ve bir toplumun katılma sistemi, ancak o toplumun otorite kalıpları arasındaki ilişkileri etkiledikleri veya yansıttıkları ölçüde, demokrasinin istikrarını etkilerler. Sözü geçen üç teorinin aksak yanlarını en iyi açıklayan görüşün bu olduğu, çeşitli sebeplerle kabul edilebilir. Bir defa, her üç halde de şunu gerçekten gösterebiliriz ki, sözü geçen teoriler, bizim teorimizin özel sıkları oldukları müddetçe doğrulanmakta, olmadıkları zamanlar ise doğrulanmamaktadır. İkincisi, konumuzun mahiyetinin ne zaman karmaşık açıklamaları gerektirdiğini (bunu, sırf kötü hipotezlere bağlı kalmamız yüzünden gerekli olan karmaşık açıklamalarla karıştırmamak lâzımdır) tayine hiçbir zaman imkân yoktur. Üçüncüsü, beklenmedik durumlar bir siyasal düzenin sırf ayakta durabilmesini açıklasa bile, bunların, burada istikrarlı demokrasi olarak adlandırdığımız şartlar kombinasyonunu açıklayabilmesi, pek zayıf bir ihtimaldir.

Demokrasi ve Katoliklik :

Halklarının çoğunluğu veya büyük kısmı Katolik olan ülkelerin istikrarlı demokrasiler olmama eğilimi gösterdikleri yolundaki önerme, şüphesiz bir gerçek payı taşımaktadır; ancak istikrarlı demokrasiyle Katoliklik arasındaki bağlaşıma, hayli zayıftır. Bir defa, çoğunluğu Katolik olmayan ülkelerin çok daha istikrarlı demokrasiler meydana getirdikleri, hiçbir şekilde gösterilebilmiş de-

ğildir; belki de mesele, bir toplumun dinsel bileşimi ne olursa olsun, istikrarlı demokrasinin pek nadir oluşundan ibarettir ki, bu takdirde çoğunluğu Katolik olan ülkelerin büyük kısmının istikrarlı demokrasiye vücut verememiş olması, sadece bu ülkelere değil bütün insanlığa ilişkin bir durumu gösterir. İstikrarlarıyla en çok göze çarpan demokrasilerin, çoğunlukla Protestan ülkelerde bulunduğu kabul edilse bile, geride bazı tedirgin edici olgular kalmaktadır. En istikrarlı demokrasiler arasında, örneğin Avustralya, Kanada, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri gibi, hatırı sayılır bir Katolik nüfusuna sahip bazı ülkeler vardır. Halkının hemen tamamı Katolik olan ülkelere hiç değilse bir tanesi, İrlanda, çok istikrarlı bir demokrasidir. Neredeyse aşırı denilebilecek kadar istikrarlı bir hükûmete sahip olan bugünkü Batı Almanya, Weimar Cumhuriyetinin birleşik Almanya'sından çok daha büyük bir Katolik unsuruna sahiptir. Nihayet, Kosta Rika ve Uruguay (pek yakınlara kadar, belki bugün de) gibi, oldukça istikrarlı Lâtin Amerikan demokrasileri bile vardır.

Bundan başka, Katolikliği istikrarsız demokrasiye bağlarken öne sürülen alışılmış iddiaların (mevcudiyeti varsayılan bağlaşılmayı açıklamak amacıyla ileri sürülen iddialar) pek çoğu, yakın bir incelemeye dayanmamaktadır. Katolikliğin, aşırı dogmatik bir din olması dolayısıyla, siyasette ideolojik uzlaşmazlığa yol açtığı iddia edilmektedir; oysa, İtalya'da Birinci Dünya Savaşından önceki siyasal davranıştan veya, Leites'in tasvir ettiği gibi, Dördüncü Cumhuriyetteki Fransız Merkezinin tutumlarından daha pragmatik ya da uzlaşıcı birşey düşünülemez. Katolikliğin, otoriter yapısı dolayısıyla, aşırı otoriter hükûmet sistemi lehinde bir tercih doğurduğu varsayılmaktadır; oysa, Fransa'da Katolikliğin, daha çok yarı-anarşi lehinde bir tercih doğurduğu görülmektedir. Katolikliğin, kilise sorunlarını siyasal hayata sokmak suretiyle, bütünleşmiş bir siyasal sistemde varlığı gerekli olan oydaşmayı engellediği varsayılmaktadır; oysa, birleşmeyi izleyen dönemdeki İtalyan siyaseti kadar oydaşmaya dayanan hiçbir şey tasavvur edilemez.

Öyleyse akla gelir ki, Katoliklikle istikrarsız demokrasi arasındaki zayıf bağlaşıma gerçekten bir çeşit nedensel ilişkiyi ifade ediyorsa (yani tamamen uydurma bir bağlaşıma değilse), bu takdirde Katolikliğin, çoğu zaman, Katolik olmayan ülkelerde de mevcut olabilen, Katolik ülkelerde her zaman var olması gerekmeyen ve Katolikliğin kendisine oranla istikrarsız demokrasiye daha sık yol açan başka bir etkenle birlikte bulunması gerekir. Meseleye bu açıdan baktığımız anda, burada önermiş bulunduğumuz

teorilerin, gerek bağlaşılanın kendisi gerekse bunun zayıf noktaları yönünden çok akla yakın olduğu ortaya çıkar.

Mensuplarını, aşırı otoriter nitelikte ve son derece güçlü psikolojik yaptırımları ihtiva eden bir ilişkiye bağlı kılması bakımından Katoliklik, şüphesiz demokrasiyi pekiştirici bir etki gösterebilir. Potansiyel olarak daima, demokratik bir toplumda uyumsuzluk yaratma tehlikesi taşır; dolayısıyla, her demokraside Katolikliğin disfonksiyonel sonuçları olması, orta derecede kuvvetli bir ihtimaldir. Fakat ancak orta derecede kuvvetli bir ihtimal. Bir demokrasi, otoriter unsurlarla yeteri kadar çevrelenmişse, hükümet sistemiyle kilise arasındaki uyumsuzluk pek büyük olmayabilir. Üstelik kilise, bir toplumun dernek hayatında pek önemli bir rol oynamıyorsa veya kiliseyle hükümet sistemi arasında, dinsel renk bile taşısa kilise kadar otoriter olmayan birçok dernekler varsa, uyumsuzluklar azaltılmış, yani yatıştırılıp uzlaştırılmış olur. Dolayısıyla, Katolikliğin istikrarlı demokrasiye engel olup olmaması veya onu zayıflatıp zayıflatmaması, yalnız Katolikliğin kendi doğasındaki niteliklere değil, aynı zamanda hükümet kalıbının mahiyetine ve toplumdaki dernek hayatının canlılığına (ve özel niteliklerine) bağlıdır. İşte, hem demokrasinin istikrarı ile Katolik nüfusun çokluğu arasında pek yakın bir uygunluk olmamasının ve olamamasının, hem de böyle bir uygunluğun kısmen mevcut oluşunun sebebi budur.

Kendilerine çok çeşitli kilise-dışı derneklere katılma imkânı veren ülkelerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, hattâ belki İngiltere gibi, nüfusunun çoğunluğu değilse de önemli bir kısmı Katolik olan ülkelerde, Katoliklerin yapıcı demokratik vatandaşlar olarak hareket etmekte güçlük çekmedikleri şüphesizdir. Tabii, bu ülkelerde Katoliklerin, pek büyük de olsa nihayet bir azınlık teşkil ettikleri ve siyaset üzerinde yapabilecekleri etkinin farklı oluşunun sırf bundan ileri geldiği söylenmiştir. Öyle bile olsa, nüfusun yüzde 20 ilâ 40'ını meydana getiren bir grubun, bir milletin siyasal hayatını büyük ölçüde etkileyebileceği açıktır; üstelik bu görüş, sözü geçen ülkelerde bizzat Katoliklerin de Katolikliğin etkisinden niçin nisbeten uzak kaldıklarını, örneğin siyasal davranış yönünden niçin çok daha otoriter veya ideolojik olmayıp toplumlarının genel siyasal kültürüne bu kadar kolay uyduklarını açıklamamaktadır. Gene Katolikler, Bonn Federal Cumhuriyetinin Şansölye demokrasisi (*Kanzlerdemokratie*) ve İngiliz kabine sistemi gibi, «otoriter demokrasiler» diye adlandırabileceğimiz sistemlerde de, âhengi kökünden bozucu bir unsur meydana getirme-

mektedir. Asıl güçlük, büyük bir Katolik nüfusuyla çok saf bir demokrasiyi bir araya getiren ve din - dışı dernek hayatının iyi örgütlenmemiş olduğu ülkeler bakımından kendini göstermektedir. Örneğin, Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhuriyetleri, sadece Katolik bir nüfus çoğunluğuna değil, aynı zamanda dünyanın en katıksız demokrasilerinden birine ve pek yoğun olmayan bir dernek hayatına sahipti; üstelik dernek hayatının büyük kısmı da, doğrudan doğruya Kilise etrafında toplanmıştı. Bu esasa göre Beşinci Cumhuriyetin, Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerden çok daha istikrarlı olması gerekir; aynı şekilde, Adenauer Almanya'sı, Weimar Almanya'sından daha istikrarlı olmuştur (ancak bunun tek sebebi Adenauer değildir). Gaulle'cü Fransa'nın, savaş sonrası İtalya'dan daha istikrarlı olması gerektiğinde de şüphe yoktur; çünkü İtalya, Faşizmden önceki rejiminin, kendi iç zaafı yüzünden değil, Mussolini tarafından yıkıldığı yolundaki mazeret görülebilir düşüncesinin etkisiyle, yürütme otoritesinin yetersizliğine çare arayacak yerde, aşırı yürütme otoritesi ihtimaline karşı tedbirler alan bir sistem kurmuştur. Şüphesiz, Beşinci Cumhuriyetin istikrarını değerlendirmek için vakit henüz erkendir; fakat rejimin bu yeniliği ve yarı - ihtilâl ve karizmatik yönetimi (bu, her zaman için, en kısa ömürlü devlet yönetimi şeklidir) gibi kötü şartlar altında doğmuş olması, Beşinci Cumhuriyeti, teorinin gelecekteki değerlendirilişi bakımından iyi bir örnek - olay haline getirmektedir.

Kısacası, Katolik bir ülke için, başka dinlerin hâkim bulunduğu ülkelere oranla, otoriteryanizme ve mutlak «prensip» e daha çok yer veren bir demokrasi gereklidir. Oysa, Katolik ülkelerde bu tür demokrasilerin gerçekleşmesi, diğer ülkelerdekinden daha güçtür. Kilise, reformlara karşı koyabilecek kadar güçlü olduğu yerlerde, genellikle liberal devleti geciktirme gücünü de göstermiş, böylece liberal devletin kurulabilmesi için devrim yolunu zorunlu kılmıştır. Kilise, hiçbir yerde liberal akıma büsbütün karşı koyamamışsa da, birçok ülkelerde değişimi geciktirmek suretiyle çok geleneksel toplumlarda birdenbire çok ileri demokrasilerin kurulmasına etken olmuş, devrimci değişimi zorunlu kılmak suretiyle de İngiltere'de istikrarlı demokrasinin sırrını teşkil eden yeni ve eski kalıpların karışıp kaynaşmalarını önlemiştir; gene Kilisenin devrimi zorunlu kılması, büyük değişimler sırasında mutlak prensibin varlığını sürdürmesine engel olmuş, tersine herşeyi «akılcı» tartışma konusu haline getirmiştir. Böylece Katoliklik, istikrarlı demokrasiyle bağdaşmasını mümkün kılacak şartların ta kendilerini engel-

leme eğilimi göstermiştir. Katolik ülkelerin çoğu zaman (fakat bazı önemli istisnalarla) istikrarsız demokrasiler oluşu, Katolik ve demokratik kalıpların doğalarındaki aykırılıktan çok, bu sebepten ileri gelmektedir.

Demokrasi ve Ekonomik Gelişme :

Eğer demokrasiyle ekonomik gelişme arasında yakın bir ilişki varsa (yani istikrarlı demokrasiyle ileri ekonomik gelişme, olumlu bir bağlaşıma gösteriyorlarsa), demokrasinin istikrarıyla toplumun dinsel bileşimi arasında bir başka bağın daha mevcut olması mümkündür; çünkü dinsel tutumlarla ekonomik gelişme arasındaki ilişki, artık adamakıllı doğrulanmış gibi görünüyor. Ancak acaba demokrasiyle ekonomik gelişme arasında gerçekten yakın bir ilişki var mıdır ?.

Eldeki kanıtlar, böyle bir ilişkinin mevcut olduğunu kuvvetle telkin etmektedir. Örneğin Lipset, kendi tanımladığı anlamda istikrarlı demokrasiyle, ekonomik gelişmenin akla gelebilecek hemen her türlü indeksi arasında pek kuvvetli olmayan olumlu bir bağlaşıma bulmuştur. Lipset, Avrupa'nın ve İngilizce konuşan ülkelerin istikrarlı demokrasilerinde adam başına düşen yıllık ortalama gelirin (1949 ve 1950 yıllarında) 695 dolar, istikrarsız demokrasilerde ise ancak 308 dolar olduğunu saptamıştır. İstikrarlı demokrasilerde her 860 kişiye, istikrarsız demokrasilerde her 1400 kişiye bir doktor düşmektedir. Birincilerde motörlü araç başına 17, ikincilerde 143 kişi; birincilerde her bin kişiye 205 telefon, 350 radyo ve 341 gazete, ikincilerde 58 telefon, 160 radyo ve 167 gazete düşmektedir. Tarım sektöründeki erkek nüfusu, istikrarlı Avrupa demokrasilerinde yüzde 21, Avrupa diktatörlüklerinde yüzde 41'dir. İstikrarlı Avrupa demokrasilerinde nüfusun en az yüzde 43'ü, Avrupa diktatörlüklerinde ise sadece yüzde 24'ü şehir mıntıkalarında (20.000'den fazla nüfuslu şehirlerde) yaşamaktadır, v. b. Bu bulgular, Coleman tarafından da (*The Politics of the Developing Areas*'ın Sonuç bölümünde) desteklenmiş ve «gelişmekte olan bölgeler»deki «yarışmacı» siyasal sistemler, Lipset'in de kullanmış olduğu indekslere göre, «yarı-yarışmacı» ve «otoriter» ülkelerden çok daha önde gelmişlerdir (1, s. 579-581). Deutsch'un eseri (9) de, bu tezin inandırıcılığını arttırmaktadır; zira kendisinin «ülke profilleri»nde ekonomik gelişmenin en yüksek noktasında yer alan ülkelerin büyük çoğunluğu, aynı zamanda istikrarlı demokrasilerdir; örneğin İsviçre, Avustralya, Yeni Zelanda, İsveç, Norveç, Danimarka, İngiltere, ve Amerika Birleşik Devletleri.

Bu kanıtlar, hayli önem taşımakla beraber, kesin olmaktan uzaktır. Genel ortalamalara bakacak yerde, özel durumlara ve aynı hükümet sistemi kategorisi içindeki ülkeler arasında mevcut ekonomik farkların derecelerine bakacak olursak, elimizdeki bağlaşımanın kuvvetli değil, oldukça zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Hiç de demokratik istikrar nümunesi sayılamayacak birkaç ülke, ekonomik gelişme bakımından ön sıralarda gelmektedir; Fransa, Venezüela ve SSCB (Kuveyt'i hesaba katmasak bile) şimdiki durumları, Weimar Almanya'sı da kendi devri yönünden böyledir. En çok gelişmiş yarım düzine ülkenin, aynı zamanda istikrarlı demokrasiler de oldukları bir gerçektir; ancak bunların biraz altında, güçlüklerin baş gösterdiği görülmektedir. Keza, istikrarlı demokrasilerin en çok ve en az gelişmiş olanlarıyla, istikrarsız demokrasilerin (ve demokratik olmayan rejimlerin) en çok ve en az gelişmiş olanları arasındaki farklar muazzamdır, Lipset'e göre, en az gelişmiş istikrarlı Avrupa demokrasisinde adam başı yıllık ortalama gelir 420 dolar, en çok gelişmiş Avrupa diktatörlüğünde ise 482 dolardır. Motorlu taşıt başına 62 kişi düşen istikrarlı demokrasiler ve 10 kişi düşen diktatörlükler vardır; tarım sektöründe çalışan erkeklerin oranının, istikrarlı demokrasilerde yüzde 46'ya kadar çıktığı, diktatörlüklerde ise yüzde 16'ya kadar düştüğü vâkidir; nüfusun ancak yüzde 28'inin şehirlerde yaşadığı demokrasiler ve bu oranın yüzde 44'e ulaştığı diktatörlükler mevcuttur. Her indekste bu gibi geçişmelere, değişik fakat küçümsenmeyecek ölçülerde rastlanmaktadır.

O halde, ekonomik gelişmişlik ve ekonomik azgelişmişlik gibi aşırı uçlar arasında, istikrarlı demokrasiden tutun totaliteryanizme kadar her türlü hükümet düzeninin yaşayabileceği anlaşılan geniş bir kimsesiz arazi mevcut bulunmakta, aşırı uçlarda da pek fazla örneğe rastlanmamaktadır. Tabiatıyla, en alt aşamalarda istikrarlı demokrasinin görülmemesine şaşmamak gerekir. Bu derece azgelişmiş bir toplum, istikrarlı veya istikrarsız olsun her çeşit demokratik rejim için apaçık gerekli şartları (asgari bir okuryazarlık, bilgi, ve haberleşme düzeyi) yerine getirememektedir. Ancak demokrasiyle ekonomik düzey arasında basit bir bağlaşıma varsayılacak olursa, bu aşırı ucun dışında, ekonomik gelişmenin daha yüksek ve orta aşamalarında durum, tamamen şaşırtıcı ve belirsiz niteliktedir.

Lipset'in kendisi de bunun pek âlâ farkına varmış görünmektedir; nitekim teorisinde, ekonomik gelişmeyle yetinmeyip, demokrasilerin istikrar veya istikrarsızlığını açıklayabilmek için, birçok

başka etkenlerden de yararlanmaktadır : Ekonomik gelişme düzeyinden ayrı olarak, ekonomik gelişmenin hızı; meşruluk (yani bir rejimin kendi toplumuna uygun olduğunun kabulü) ve özellikle tutucu grupların desteği; din; tarihsel gelişim; ve hükûmet yapısı. Ekonomik gelişmeyle istikrarlı demokrasi arasındaki bağlaşılmayı kayıtlayan bütün bu şartları işe karıştırdığımız takdirde, teorinin her zaman için doğru olduğu gösterilebilir; ancak bu yola başvurulduğu takdirde, her türlü teoriyi doğrulamak mümkün olur; baştan sona bütün işlem, «hipotezin kurtarılması» diyebileceğimiz malûm metodolojik safsatayı hatırlatmaktadır. Üstelik, bütün bu değiştirmelerden sonra ortaya çıkan teori, en hafif deyimle, son derece karışıktır. Gerçi, elimizde daha basit fakat eşit açıklama gücüne sahip başka bir teorinin bulunduğu belli olmadığına göre, bu teori anlatımında tasarruf kuralını açıkça çiğniyor denilemez; fakat hem kullanılması çok güç, hem de değişkenlerinden herhangi birinin önem derecesini tayin etmek hemen hemen imkânsızdır; bu da, birbirlerinden bağımsız olarak istikrarsız demokrasiye vücut verebileceği ileri sürülen değişkenlerin çokluğundan doğmaktadır.

Sadece bu sebepler bile, bağlaşılanın yetersizliklerini açıklayabilmek için başka bir yol araştırılmasını gerekli kılmaktadır; işte burada öne sürdüğümüz teori, bize böyle bir yol sağlıyor. Yani dine olduğu gibi, ekonomik gelişmeye de, ancak toplumdaki otorite kalıplarının uyumunu ve hükûmet sistemindeki aykırı kalıpların dengesini etkilediği ölçüde, istikrarlı (veya istikrarsız) demokrasiyle bağlaşılan bir toplumsal unsur gözüyle bakabiliriz; genellikle böyle bir etkilemenin mevcut oluşu, olumlu bağlaşılmayı yaratmakta, her zaman için mevcut olmayışı da bağlaşılanın zayıflığına yol açmaktadır.

Bizzat Lipset'in, teorisinde yaptığı en önemli değişiklikler de, bu yolun doğru olabileceğini akla getirmektedir. Lipset, sadece ekonomik gelişmenin *düzeyini* değil, aynı zamanda ekonomik gelişmenin *hızını* da, demokrasilerin işleyişiyle ilgili görmektedir; ona göre, çok hızlı ekonomik gelişme, demokrasi bakımından zararlı sonuçlar doğurmakta, daha tedrici ekonomik gelişme ise demokrasiyi desteklemektedir. Eldeki kanıtların kuvvetle desteklediği bu iddia, bizim teorimize göre vukuu beklenebilecek duruma da tıpatıp uygundur. Geleneksel bir temel üzerinde hızlı sanayileşme, özellikle şu veya bu biçim bir güdümlü sistem tarafından gerçekleştirildiği takdirde, uzun vâdeli sonuçları ne olursa olsun, şüphesiz topluma derin uyumsuzluklar getirmektedir. Ekonomik gelişme nis-

beten yavaş olursa, ekonomik sektörle diğer hayat sektörleri arasındaki gerginlikler, öteki sosyal kurumların yavaş yavaş gelişen sanayi ekonomisine tedricen uyarlanmaları suretiyle, dayanılabilir bir düzeyde tutulabilir. Hızlı ekonomik gelişmenin, tedrici ekonomik gelişmeden farklı siyasal sonuçlar doğurmasının sebebi bundan ibaret de değildir. Hızlı ekonomik gelişme sırasında, gelişmeyi engeller görünen ve görünmesi gereken sosyal düzen, genellikle, bütün yönleriyle hücumu uğrar; bu süreç içerisinde sosyal hayatın, modernleşmiş bir ekonomiyle tamamen değilse bile yeter derecede bağdaşabilecek olan yönleri de sökülüp atılabilir. Sosyal hayat, hızlı sanayileşme taraftarlarınca zor yoluyla tahrip edilmesice bile, hızlı sanayileşmenin beraberinde getirdiği büyük gerginliklerden doğan ihtilâlcı zorlamalarla tahribe uğrayabilir. Her iki durumda da sonuç aynıdır: Toplum ve hükûmet, daha istikrarlı demokrasilerde olduğu gibi, öyle yeni ve eski kalıpların karışımından, aykırılıkların kaynaşmasından meydana gelmeyecektir. Üstelik, hızlı sanayileşme, mâlûm sebeplerden dolayı genellikle, sanayicilik tarihinin hayli geç bir döneminde vuku bulmaktadır; bu yüzden ki, açık tarihî sebepler icabı olarak, hızlı ekonomik modernleşme arzusunun, oldukça ileri bir demokrasi bekleyişleriyle bir arada ortaya çıkması muhtemeldir. Böylece, totaliter - olmayan ülkelerde hızlı sanayileşmeye paralel olarak, özellikle saf demokrasiler kurma eğilimi görülmektedir; bu çeşit demokrasiler ise, saf olmayan demokrasilere oranla daima daha zayıftırlar; demokrasinin ihtilâl yoluyla kurulması halinde de, sonuç şüphesiz aynıdır. En kötüsü, birdenbire ileri bir demokrasinin kurulması, insanları hemen siyasal hürriyete kavuştururken, bir yandan da hızlı sanayileşmenin gerekleri, onları kısa vâdede görülmemiş bir disipline ve zorlamalara tâbi kılmaktadır. Böylece hızlı sanayileşme, sadece genel olarak sosyal düzeni sarsmakla kalmamakta, hükûmet sistemiyle sosyal hayatın diğer yönleri arasında adamakıllı büyük gerginlikler yaratma eğilimi de göstermektedir.

Bu şekilde, uyum ve dengeli aykırılıklar teorileri, hızlı sanayileşmenin demokrasi üzerindeki bozucu etkilerini gereği gibi izah edebilmektedir. Peki, öyleyse ekonomik gelişmeyle istikrarlı demokrasi arasında genel olarak mevcut olumlu bağlaşılmayı nasıl açıklayacağız? Hızlı sanayileşme, demokrasi için gerçekten zararlıysa ve, tanıma göre, nisbeten kısa zamanda nisbeten yüksek gelişme düzeylerine müncer oluyorsa, bu bağlaşılmının hayli şaşırtıcı olduğunda şüphe yoktur; fakat şunu hatırlamak gerekir ki, günümüzde (hiç değilse Lipset'in verilerini toplamış olduğu yıllarda) en

ileri sanayi toplumları, hep, sanayilerini en tedrici şekilde geliştirmiş olan, ama bu işe erken başladıkları için üstünlüklerini halen de devam ettiren toplumlardır. Bu ülkelerde (İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, İsveç ve Kanada) sanayileşme, halkçı demokrasinin nisbeten yavaş gelişmesine ve sanayi - öncesi devre ait kalıpların hiçbir zaman tamamen terkedilmeyerek tedricen şartlara uyarlanmasına paralel yürümüş, yahut da toplumun kendisi, sanayi ve demokrasinin gelişimi ile aynı zamanda şekil almıştır. Bu nokta anlaşıldıktan ve aşırı azgelişmişlik durumu bir yana bırakıldıktan sonra, açıkça ortaya çıkmaktadır ki, ekonomik gelişme düzeyinin önemi, sadece ekonomik gelişme hızının taşıdığı önemden ileri gelmektedir; böylece, şimdiki teorimiz, gerek Lipset'in genel önermesini, gerekse bunda yaptığı varsayılan değiştirmeyi açıklayabilmektedir. Çünkü gerçekte asıl önemli teori, bu değiştirmede saklıdır.

O halde, belli bazı gelişme şekilleri, demokrasiyi tehlikeye düşüren uyumsuzluk ve dengesizlikler doğurduğu içindir ki, ekonomik gelişmeyle istikrarlı demokrasi arasındaki bağlaşıma çok zayıftır. Çok ileri derecede gelişmiş bazı ülkelerin istikrarsız demokrasiler olmaları veya demokrasi bile olmamaları, bundan ileri gelmektedir. Ancak ekonomik gelişmenin mutlaka bu bozucu sonuçlara yol açması gerekli değildir; nitekim günümüzün ileri derecede gelişmiş ülkelerinin çoğunda böyle sonuçlara yol açmamıştır; dolayısıyla, ekonomik gelişme düzeyiyle istikrarlı demokrasi arasında, her şeye rağmen, olumlu bir bağlaşıma mevcuttur. Sanayileşme, dolaylı şekilde yani Lipsetin değindiği yollardan, demokrasiye elverişli koşullar bile yaratabilir; yeter ki, bu sanayileşme, uygun tarzda başarılmış olsun. Ancak bu ikisinin, sırf aynı tarihsel koşullardan doğmaları dolayısıyla (yani sanayileşme ve demokratlaşma süreçlerinin zaman bakımından düşümdeşmesi ve her ikisinin de tedricen gerçekleşerek birbirlerini engellememeleri sebebiyle) bağlantı halinde bulunmaları ihtimali, daha da kuvvetlidir.

Durum bu olduğu takdirde, sanayileşmenin gelecekte demokrasilerin istikrarı üzerinde yapacağı etki hakkında, söz konusu bağlaşıma dayanarak iyimser bir tahminde bulunmak hiç de akılcıca bir iş olmayacaktır. Buradaki tahlilimizden ancak şöyle bir tahmine varılabileceği anlaşılmaktadır: Genellikle geç sanayileşme, erken sanayileşmenin tam karşısı siyasal sonuçlar doğurma eğilimindedir ve, paradoksal görünmekle beraber, hızlı sanayileş-

me, hızlı demokratlaşma ile bir arada yürüdüğü takdirde, demokrasi bakımından özellikle tehlikeli olmaktadır.

Demokrasi ve Kütle Toplumu :

Ele almak istediğim üçüncü teori, halen en çok William Kornhauser'le özdeşleştirilir olmuştur; oysa, bizzat Kornhauser, teorisinin formülleştirilmesinde, Jacob Burckhardt, Gustave Le Bon, Ortega y Gasset, Kalr Manheim, ve belki hepsinden önce Emile Durkheim, Emil Lederer ve Hannah Arendt gibi değişik kişilerin oynamış oldukları büyük rolü teslim etmektedir. Bu teori, istikrarsız demokrasiyi esas itibarile «kütle toplumu»na atfetmektedir; kütle toplumu, güçlü bir dernek hayatından yoksun bulunan ve hükümet sistemiyle birincil sosyal ilişkiler arasındaki ara örgütlerin zayıflığı sebebiyle, elitlerin külteleri, kütlelerin de elitleri kolayca etkileyebildikleri toplumları anlatan teknik bir deyimdir. Böyle toplumlar, egemen kudretle vatandaşın birçok özerk sosyal kuruluşlar vasıtasıyla birbirlerinden ayrıldığı ve ancak bu kuruluşlar aracılığıyla birbirlerini etkilediği «plüralist» toplumlardan farklı olarak, tâbir caizse, insanı devlet karşısında, devleti de insan karşısında «çıplak» durumda bırakmaktadır.

Bu teoriyi, diğerlerinden çok daha kısa şekilde inceleyebiliriz; sebep, bunun kötülüğü besbelli bir teori oluşu değil, tersine kendisini bu derece kuvvetle kabul ettirmiş bulunmasıdır. Kütle toplumu teorisi, incelediğimiz teoriler arasında tereddütsüz en sağlam şekilde doğrulanmış olanıdır ve sırf bu yüzdendir ki, yeniden yorumlanmaya en az ihtiyaç göstermektedir. Kornhauser, teorisini gerçekten güçlü kanıtlarla desteklemektedir; bu kanıtlar, istikrarsız demokrasilerin kütle toplumu modeline uyduklarını göstermekle kalmamakta, istikrarlı demokrasilerde bile en kayıtsız ve aşırı demokrasi - aleyhtarlarına, bütün sınıf ve mesleklerin toplumdan en çok tecrid olunmuş mensupları veya her toplumda şu veya bu sayıda mevcut olan «katılmayanlar» (non-participants) arasında rastlandığını da ortaya koymaktadır. Diğer bir deyimle, Kornhauser, değişkenler arasında sosyal düzeyde bir bağlantı kurmakla yetinmeyip, bireysel davranışı çok çeşitli ortamlar içinde incelemek suretiyle, bu ilişkilerin açık ve kesin bir psikolojik temele dayandığını da göstermektedir. Dolayısıyla, burada yapmamız gereken şey, sadece, kütle toplumu teorisinin, açıklamış bulunduğumuz teoriyle yakından ilgili (hattâ onunla hemen hemen özdeş) olduğunu ve kütle toplumu teorisindeki pek tâli nitelikte birtakım ku-

surların, bu teoriyle bizim teorimiz arasındaki pek tâlî nitelikte farklara atfedilebileceğini göstermekten ibarettir.⁵

Bu iki teorinin birbiriyle yakından ilgili olduğunu ortaya koyabilmek için, uzun boylu açıklamalara ihtiyaç yoktur. Demokratik hükûmet sisteminin, sosyal hayattaki birincil ve meslekî ilişkilerle doğal ve derin bir çelişme içinde bulunduğu doğruysa, o zaman bizim teorimizden şu sonuç çıkmaktadır ki, demokrasilerde otorite kalıplarının uyumunu sağlayabilmek için, «ara» (veya ikincil) düzeylerde güçlü etkileşmelerin varlığı şarttır. Demokrasiyle, birincil sosyal düzeylerdeki hayat arasında mevcut doğal çelişmelerin, doğrudan doğruya dayanılmaz gerginliklere yol açmasını, ancak çok çeşitli ara dernekler önleyebilir; demokratik davranış kalıplarını öğrenme fırsatlarını da ancak ara dernekler sağlayabilir. Bu nokta, Kornhauser'in üzerinde uzun boylu durduğu bir olgundan, yani bu gibi derneklerin, mütehakkim yöneticilere karşı bir tampon rolü oynamasından daha da önemlidir; çünkü Kornhauser'in değindiği olgu, güçlü bir dernek hayatının totaliteryanizme karşı bir engel olabilmesini açıklayabilirse de, bunun niçin özellikle istikrarlı demokrasiyle bağdaşan bir şey olduğunu açıklamamaktadır; alt tarafı, totaliteryanizmi engellemekle, istikrarlı demokrasiyi kolaylaştırmak, aynı şeyler değildir (istikrarsız demokrasiler ve totaliter - olmayan otokrasiler de mevcuttur). Bu bakımdan, Kornhauser'in, ikincil derneklerin koruyucu etkisi üzerindeki ısrarı, dernek hayatı ile istikrarlı demokrasi arasındaki asıl hayati ilişkiyi (bir nokta hariç) gözden kaçırmışa benzemektedir. O nokta da şu ki, Kornhauser, derneklerin sadece yönetilenleri yönetenlerden koruyan bir tampon rolü oynadıklarını değil, aynı zamanda ters yönde bir etki gösterdiklerini, yani yönetenleri âcil sosyal baskıların etkisinden büsbütün kurtarmamakla beraber onlara yönetilenler karşısında belli ölçüde bir özerklik sağladıklarını ileri sürmektedir. Gerçekten öyleyse (ki, akla yakın gelmektedir), bu takdirde güçlü bir dernek hayatının, sadece otorite kalıplarının uyumunu imkân dahiline sokmakla kalmayıp, demokrasinin gerektirir görüldüğü dengeli aykırılıklardan birine de (hükûmetin özerkliği ile bağımlılığı, «de-

(5) Ashında Kornhauser'in teorisi, istikrarlı demokrasi sorununu doğrudan doğruya ele almamaktadır. Bu teori, daha çok, "hürriyetçi" hükûmet sistemlerini yıkmaya amacını güden, geniş çapta yasa-dışı hareketleri açıklamaya çalışmaktadır. Ancak bu gibi hareketlerin varlığı, demokrasilerde istikrarsızlığa yol açan "aşıkâr" koşullardan biridir. Dolayısıyla, kendi bakımdan bu teoriyi, bir istikrarlı demokrasi teorisi sayabiliriz.

mokrası» ile «otoriteryanizm» arasında bir denge) vücut verdiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Görülüyor ki, bu iki teori, birbirlerine yakından benzemektedir. Acaba aralarında herhangi bir fark var mıdır? Bu soruya, bir noktada açık bir farkın mevcut olduğu yolunda cevap verilebilir: Bir toplumun güçlü bir dernek hayatı varsa, fakat, derneklerin kendileri de aşırı derecede antidemokratik nitelikteyseler, benim teori-me göre demokrasinin istikrarlı olmaması, Kornhauser'in teorisine göre ise istikrarlı olması (hiç değilse, istikrarsız demokrasiye yol açan bir şartın, yani geniş çapta, rejim ve hürriyet düşmanı hareketlerin mevcut olmaması) gerekir. Şüphesiz, ara dernekler, birincil gruplar kadar, hattâ onlardan daha antidemokratik olabilirler. Bu, muhtemel olmamakla birlikte, imkânsız değildir ve uygulamada görülmüştür. Bizzat Weimar Cumhuriyeti, söz konusu durumun hayli seyrek örneklerinden birini teşkil etmektedir; seyrek, çünkü ara dernekler, demokrasiye karşı koydukları gibi, mutlak otoriteryanizme de karşı koyarlar. Fakat Weimar örneği göstermektedir ki, iki teori arasında bir fark olduğu ölçüde, bizim teorimiz daha kuvvetlidir; çünkü Weimar Almanya'sı gibi ihtimal-dışı durumlarda, kütle toplumu teorisi gerçeğe uygun düşmemektedir.

Bu vesileyle belirtmek gerekir ki, baştan başa güçlü delillerle dolu olan bu kitapta, Almanya ile ilgili veriler, dikkati çekecek derecede az ve isabetsiz kalmaktadır. Almanya'daki dernek hayatının yoğun olmadığını göstermek amacını güden birtakım deliller, aslında Bonn dönemine ilişkin bulunmaktadır (bk. s. 170 - 171); diğer birtakım deliller, derneklerin azlığını veya bunlara katılma oranının düşüklüğünü değil, Alman derneklerinin siyasetle anormal derecede fazla uğraşma eğiliminde olduklarını göstermektedir (bk. s. 88); nihayet geri kalan deliller, ya katılanların katılmayanlara oranla demokrasiye daha yatkın olmaları gibi, bütün toplumlar bakımından doğru olan şeyleri, ya da Weimar yıllarında demokrasi için elverişsiz diğer birtakım şartların mevcut bulunduğunu ortaya koymaktadır. Aslında, Weimar döneminde, toplumun ikincil düzeylerindeki hayat, çok hareketli — ve demokrasiyle hiç bağdaşmayacak — nitelikteydi. Gerçi hürriyet aleyhtarı örgütlere geniş ölçüde katılmanın da sosyal atomlaşmanın bir sonucu olduğu belki öne sürülebilir; ancak bu, apaçık bir safsatadan ibarettir; çünkü böylece, toplumun atomlaşma derecesinin tayininde hürriyet aleyhtarı derneklerin hesaba katılmayacağı ifade edilmiş olmaktadır ki, bunu haklı gösterebilecek hiçbir sebep mevcut değildir. Şayet Weimar Almanya'sının ara düzeylerinde sadece Nazi ve Komünist partileri

gibi kütle hareketleri yer almış olsaydı, bu iddia oldukça akla yakın olurdu; oysa, gerçekte bu düzeylerde pek çok örgüte rastlanmakta ve bunların büyük kısmı, otorite ilişkileri yönünden, birbirlerine tıpatıp benzemektedir.

VI. SONUÇ

Burada öne sürmüş bulunduğum teori, öteki teorileri kolayca kapsamı içine almakta, hattâ kuvvetlendirmekte olsa bile, şimdiki durumuyla bunun henüz akla yakın olmaktan pek öteye geçmediğini itiraf etmek gerekir. Teorinin en açık eksikliği, ciddi bir doğrulama işlemine tâbi tutulmamış olmasındadır; bu araştırmada kullanılan veriler, önermeleri açıklamakta, fakat ispatlamamaktadır. Üstelik, teorinin yeterince deneylenmesinden önce, çok daha fazla teorik çalışmaya ihtiyaç vardır. Teorinin deneylenmesi, konuyla ilgili verilere bir göz atıvermekten ibaret olmayacaktır. Bir defa, teoriyi deneyleyebilmek için, otorite kalıplarının sınıflandırılması konusunda şimdilik elimizde mevcut kategori gruplarından çok daha iyilerine sahip olmamız gerekmektedir. Demokratik, otoriter ve anayasacı gibi deyimler, fikrin ilk formülleştirilişi için yeter olabilir; fakat geniş çapta, karşılaştırmalı bir inceleme için, daha ayırddedici ve daha açık bir kategori kümesi gerekli görünmektedir. Bu kategoriler, sadece hükümet sistemine değil, her türlü otorite kalıbına uygulanabilmelidir; böylece, halen siyasal bilimde kullanılmakta olan tipolojilerin çoğunu bir yana bırakmak gerekecektir. İkincisi, otorite kalıpları arasındaki uygunluk ve aykırılık derecelerinin kesinlikle tesbiti ve, daha önemlisi, bizzat uyum kavramının daha açık ve seçik şekilde anlatılabilmesi için, gerçek durumlarda farklı otorite tiplerinin ne ölçüde mevcut bulunduğunu doğru olarak ölçebilecek yollar bulmak lâzımdır. Ölçüme elverişli otorite kategorilerinden başka, istikrarsızlığın farklı tipleri ve dereceleri hakkında da aynı nitelikte kategorilere ihtiyacımız vardır; daha sonra istikrarsızlık tipleri ve dereceleriyle, uyumsuzluk ve dengesizlik tipleri ve dereceleri arasında bağlantı kurmamız gerekmektedir; aynı derecede önemli bir başka nokta da, otorite kalıplarındaki uyumsuzluk ve dengesizliklerle, istikrarsız demokrasiyle ilgili görülen malûm şartlar ve sistem aksaklıkları arasında dolaysız ilişkiler kurma lüzumudur.

Teorinin doğruluğunun ileri sürülebilmesi için, bu ödevlerin yanı sıra, son derece yoğun ampirik çalışmaların da gerekli olacağı anlaşılmaktadır. Siyasal bilimin ötedenberi devletle uğraşmakta ol-

ması, diğer sosyal bilimlerin ise siyasal - olmayan konular üzerinde durmaları dolayısıyla, otoriteyi genel sosyal hayat içinde inceleyen çalışmalar, acınacak kadar az ve çoğunlukla yetersizdir. Siyasal bilimciler, kendi dünyalarının ancak gözle görülebilen kısmının haritasını çizmekten pek öteye geçmemişlerdir; siyasal hayatın muazzam alt - yapısı, esas itibarile, hâlâ bilinmeyen bir âlemdir. Burada İngiliz ve Alman yaşantılarında otoritenin rolü hakkında sunulan veriler için bile, aynı şey söylenebilir. Bu verilerin büyük kısmı, kendimin veya başkalarının kişisel izlenimlerinden, ya da otorite ilişkilerini titiz ve yoğun bir incelemeye tâbi tutma amacını doğrudan doğruya gütmeyen eserlerdeki dolaylı değinmelerden çıkarılmıştır.

Kısacası, teorinin doğrulanması bakımından gerekli olan şeylerin hemen hiçbirisi henüz yapılmış olmadığı gibi, bunların yapılabilmesi de muazzam bir çalışmayı gerektirmektedir. Burada teoriyle ilgili olarak öne sürülen iddiaların çok mütevazî oluşunun sebebi budur. Ancak teori hakkında birtakım iddialarda bulunmuyor da değilim. Teorinin, en azından akla yakın olduğunu; istikrarlı ve istikrarsız demokrasilerin en belirgin örnekleri hakkındaki bilgilerimize uygun düştüğünü; istikrarlı demokrasiye dair inandırıcı sayılabilecek önermeleri daha da inandırıcı hale getirebildiğini; ve değişkenler arasında bir bağlantı kurmakla yetinmeyip, bu değişkenleri birbirine bağlayan psikolojik güçleri de yakından kavrayabilme imkânını verdiğini ileri sürüyorum. Aynı derecede önemli bir nokta olarak, teorinin şimdiye kadar değinilmemiş hayatı bir olguyu (belki de, demokrasiyi incelerken karşılaştığımız en önemli olguyu) açıklayabileceğini de iddia ediyorum. Bu, istikrarlı demokrasiye ulaşmanın fevkalâde güç, gerçekten ulaşılabilirdiği durumların da pek mahdud oluşudur; yani bütün mâkul ölçülere göre «normal» durum, istikrarlı demokrasi değil, istikrarsız demokrasidir.

Bu araştırma, her yönüyle, istikrarlı demokratik hükûmetin dayandığı temellerin ne kadar zayıf ve gerçekleşme ihtimalinden uzak olduğunu göstermektedir. İstikrarlı demokrasi, hükûmet sisteminin otorite kalıplarıyla, sosyal hayatın demokratlaşmaya karşı koyan kesimlerindeki otorite kalıplarının uyumunu gerekli kılmaktadır; istikrarlı demokrasi, çelişik davranış kalıpları arasında aşırı gerginliğe ve dayanılmaz bir anomiye yol açmayacak dengelerin varlığını gerektirmektedir; istikrarlı demokrasi, kişinin temel ihtiyaçlarını tatminsiz bırakacak derecede olmamak şartıyla, otorite kalıpları arasında belli ölçüde bir benzerliği gerekli kıl-

maktadır. Bu şartlara gerçekten ihtiyaç varsa, şüphesiz ki, istikrarsız demokrasi açıklanması gayet kolay bir olgu haline gelecek, istikrarlı demokrasinin varlığını açıklayabilmek ise hayli güç olacaktır. Belki, Lipset gibi yazarların, istikrarlı demokrasiyi tek başına önleyebilecek bir sürü etken bulmalarına karşılık, bu sistemi tek başına gerçekleştirebilecek hiçbir etken gösterememelerinin sebebi budur. Aslına bakılırsa, çok - nedenli karmaşık bir açıklama, bir olgunun var olabilmesi için birçok etkenin bir araya gelmesi gerektiğini (bu yüzden de, söz konusu olgunun varlığının muhtemel olmadığını) ileri sürmekten başka birşey değildir.

Çağımızın gerçekleri gözönüne alındığı takdirde, bunun, varılabilecek en yerinde sonuç olduğu görülmektedir. İnsanların, demokrasinin evrensel hâkimiyetini (hattâ, insan tabiatının demokrasiye karşı doğal yakınlığı varsayımına dayanarak, köklü siyasal değişimin sona ereceğini) güvenle beklemekte haklı görülebilecekleri devir, Bryce'la ve Weimar denemeleriyle birlikte kapanmıştır. Kendi dünyamız bakımından, daha kötümser bir demokratik hükûmet yaklaşımına, yani insanların doğal demokratlar oldukları yolundaki cazip varsayıma dayanacak yerde uygulamada demokrasinin yürüyebilmesini sağlayan ve gerçekleşme ihtimali son derece zayıf olan şartlar kombinezonuna dikkati çekecek bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktayız.

Şimdilik teoriden çıkarılabilecek en önemli sonuç, şüphesiz budur. Fakat teori, kısaca işaret edebileceğimiz, daha geniş kapsamlı birtakım sonuçları da dolaylı şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, istikrarlı demokrayi ihtimal - dışı kılan şartların, istikrarlı totaliter rejimi de ihtimal - dışı kıldığı ileri sürülebilir; bunun sebebi, sadece totaliteryanizmin aşırı derecede «saf» bir hükûmet sistemi oluşu değil, aynı zamanda fonksiyonel bakımdan vazgeçilmez nitelikteki bazı sosyal ilişkilerle arasında temelli bir uyumsuzluğun mevcut bulunmasıdır. Aynı gerekçeyle, yarı otoriter hükûmet sisteminin (güçlü ve tercihan «ascriptive» otoritenin; kişiler - üstü kurallara bağlılık, paternalist iyilikseverlik, kurumlaşmış temsil kanalları ve hareketli bir dernek hayatı gibi unsurlarla yumuşatıldığı bir hükûmet sistemi), sırf saf olmayışı ve birincil grup kalıplarıyla kolayca uyuşabilmesi sebebiyle, mümkün olan en istikrarlı hükûmet şekli olması gerekir. Bu nokta, «geleneksel» otoritenin, üç ideal tipten en istikrarlısı olduğu yolunda Weber'in ileri sürdüğü görüşe uygundur.

Teoriden çıkarılabilecek sonuçlar arasında daha da inandırıcı mahiyet taşıyan bir tanesi şudur : İstikrar derecesi veya değişim hızı aynı olmasa bile, hiçbir hükümet sistemi mahiyeti icabı olarak istikrarlı değildir; çünkü hiçbir hükümet sistemi, birtakım gerginlikleri kontrol ederken diğer bazılarını daha muhtemel kılma dileminden kendini kurtaramaz. Mantıken bizim teorimiz, özü itibarile dinamik bir hükümet anlayışına yol açmaktadır; bu anlayışa göre gerginlik ve gerginliğin sonucu olarak değişim, istisna olmaktan çok kaidedir; aynı görüşe nazaran istikrarlı hükümet sistemleri, gerçek toplumlarda zaman zaman, fakat ender olarak, ortaya çıkan «arızı» (fevkalâde ihtimal - dışı) şartlar kavuşumunun sonucudur. Böyle dinamik bir siyasal değişim anlayışı (değişimi, normal ve devamlı olarak gösteren, fakat Marksizmden ve diğer tarihçi teorilerden farklı olarak, değişim sürecine hiçbir somut muhteva veya amaç tayin etmeyen bir anlayış), tarihin açık kanıtlarına, istikrarı asıl kabul edip, değişmeyi içsel şartlara değil dış şartlara atfeden teorilerden daha uygun görünmektedir. Ancak bu nokta, bizi, istikrarlı demokrasi konusunun çok daha ötelere götürmekte ve şüphesiz burada yapılması mümkün olandan daha etraflı bir incelemeyi gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

1. Almond, G. A., and J. S. Coleman, **The Politics of the Developing Areas**, Princeton, 1960.
2. Apter, David E., «A Comparative Method for the Study of Politics,» **American Journal of Sociology**, LXIV (Nov. 1958), 221-237.
3. Beer, S. H., «Great Britain: From Governing Elite to Organized Mass Parties,» **Modern Political Parties** (S. Neumann, ed.), Chicago, 1956, 9-57.
4. Bracher, Karl Dietrich, **Die Auflösung der Weimarer Republik**, Stuttgart and Düsseldorf, 1957.
5. Catlin, G. E. G., **Principles of Politics**, London, 1930.
6. Cooper, Duff, **Old Men Forget**, London, 1953.
7. Crick, Bernard, **Reform of the Commons**, London, 1959.
8. Dahl, Robert A., «Business and Politics: An Appraisal of Political Science,» **American Political Science Review**, LIII (March 1959), 1-34.
9. Deutsch, K. W., «Toward an Inventory of Basic Trends and Patterns in Comparative and International Politics,» **American Political Science Review**, LIV (March 1960), 34-57.
10. Deutsch, K. W., and L. J. Edinger, **Germany Rejoins the Powers**, Stanford, 1959.
11. Deutsch, M., «A Theory of Cooperation and Competition,» **Human Relations**, II (1949), 129-152.
12. Eckstein, Harry, **Pressure Group Politics: The Case of the B. M. A.**, London, 1960.
13. Finer, S. E., «The Federation of British Industries,» **Political Studies**, IV (Feb. 1956), 61-82.
14. Friedrich, C. J., **Constitutional Government and Democracy**, 2nd ed., Boston, 1941.
15. Gide, André, **Journals**, IV, New York, 1951.
16. de Grazia, Sebastian, **The Political Community: A Study of Anomie**, Chicago, 1948.
17. Inkeles, Alex, «The Totalitarian Mystique: Some Impressions of the Dynamics of Totalitarian Society,» **Totalitarianism** (C. J. Friedrich, ed.), Cambridge, Mass., 1954.
18. Jennings, Sir Ivor, **Parliamentary Reform**, London, 1934.
19. de Jouvenel, Bertrand, **Sovereignty, An Inquiry into the Political Good**, Chicago, 1957.
20. Kornhauser, William, **The Politics of Mass Society**, Glencoe, Ill., 1959.
21. Kracauer, Siegfried, **From Caligari to Hitler**, Princeton, 1947.

22. Lasswell, Harold, **Politics: Who Gets What, When, How**, New York, 1936.
23. Lasswell, Harold, and Abraham Kaplan, **Power and Society**, New Haven, 1950.
24. Levy, Marion J., J., **The Structure of Society**, Princeton, 1952.
25. Lipset, S. M., **Political Man**, New York, 1960.
26. Lipset, S. M., M. A. Trow, and James S. Coleman, **Union Democracy**, Glencoe, Ill., 1956.
27. McKenzie, R. T., **British Political Parties**, London, 1955.
28. Merriam, Charles, **Public and Private Government**, New Haven, 1944.
29. Michels, Robert, **Political Parties**, Glencoe, Ill., 1958.
30. Parsons, Talcott **The Social System**, Glencoe, Ill., 1951.
31. Potter, Allen, «Attitude Groups,» **Political Quarterly**, XXIX (Jan. - March 1958), 72-82.
32. Spiro, Herbert J., «The German Political System,» **Patterns of Government** (S. H. Beer and A. B. Ulam, eds.), New York, 1958.
33. Spiro, Herbert J., **Government by Constitution: The Political Systems of Democracy**, New York, 1959.
34. Tropp, Asher, **The School Teachers**, London, 1957.
35. Young, Michael, and Peter Willmott, **Family and Kinship in East London**, Glencoe, Ill., 1957.